

Promjena pejzaža i načina života u Imotskoj krajini na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće

Matković, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:938718>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Matea Matković

**Promjena pejzaža i načina života u Imotskoj krajini na
prijelazu iz 20. u 21. stoljeće**

Diplomski rad

**Zagreb
2024.**

Matea Matković

**Promjena pejzaža i načina života u Imotskoj krajini na
prijelazu iz 20. u 21. stoljeće**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistre geografije

**Zagreb
2024.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: Baština i turizam* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom prof. dr. sc. Borne Fuerst-Bjeliš

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Promjena pejzaža i načina života u Imotskoj krajini na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće

Matea Matković

Izvadak: Od devedesetih godina prošloga stoljeća do danas, Imotska je krajina bila zahvaćena negativnim demografskim promjenama depopulacije i deruralizacije, koji su zajedno s ekonomskim prestrukturiranjem stanovništva utjecali na postupno napuštanje poljoprivredne djelatnosti. Kao posljedica, došlo je do promjene u pejzažu. Analizom CORINE baze podataka za 1990. i 2018. godinu, promjena koja se najviše očitovala odnosi se na sukcesiju vegetacije na nekadašnjim pašnjacima, zbog čega istovremeno raste broj površina pod travnjacima i sukcesijom šume. Takvi odnosi u prostoru označavaju jačanje prisutnosti ekstenzifikacije korištenja zemljišta, to jest njenog napuštanja. Provedbom intervjua s petnaest stanovnika Imotske krajine, ukazalo se na raznolikost mišljenja vezanih za razloge napuštanja poljoprivrede. Isplativost, prilike, način života, depopulacija, svojstva zemljišta i drugi razlozi navedeni su kao potisni faktori što ukazuje na isprepletenost problema i potrebe složenije analize.

62 stranica, 11 grafičkih priloga, 10 tablica, 63 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: depopulacija, način korištenja zemljišta, zemljišni pokrov, deagrarizacija, Imotska krajina, promjena pejzaža, povijest okoliša

Voditelj: prof. dr. sc. Borna Fuerst-Bjeliš

Povjerenstvo: prof. dr. sc. Borna Fuerst-Bjeliš
izv. prof. dr. sc. Ivan Zupanc
doc. dr. sc. Ivan Šulc

Tema prihvaćena: 9. 2. 2023.

Rad prihvaćen: 5. 9. 2024.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Landscape and Life-style changes in Imotska krajina at the Turn of 20th and 21st Century

Matea Matković

Abstract: From the 1990s to the present, Imotska krajina has been affected by negative demographic changes of depopulation and deruralisation, which, together with the economic restructuring of the population, have influenced the gradual abandonment of agricultural activities. As a result, the landscape has changed. Through an analysis of CORINE database for years 1990 and 2018, the most visible change discerned to be succession of vegetation on former pastures, which simultaneously increased the area under meadows and forest succession. Such spatial relationships mark the strengthening of extensification presence in land use, or to say its abandonment. By interviewing fifteen residents from Imotska krajina it's been revealed that there exists a diversity of opinions on the causes of farmland abandonment. Cost-effectiveness, opportunities, lifestyle, depopulation, land characteristics and other reasons are brought up as driving factors, indicating the complexity of the problem and the need for a more thorough analysis.

62 pages, 11 figures, 10 tables, 63 references; original in Croatian

Keywords: land use, land cover, depopulation, deagrarisation, Imotska krajina, landscape change, environmental history

Supervisor: Borna Fuerst-Bjeliš, PhD, Full Professor

Reviewers: Borna Fuerst-Bjeliš, PhD, Full Professor
Ivan Zupanc, PhD, Associate Professor
Ivan Šulc, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 09/02/2023

Thesis accepted: 05/09/2024

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1 Prostorni i vremenski obuhvat istraživanja.....	1
1.2 Cilj istraživanja	1
1.3 Pregled dosadašnjih istraživanja	2
1.4 Metodologija	4
1.4.1. GIS analiza/CLC baze podataka.....	5
1.4.2. Metoda intervjua	7
1.5 Teorijski okvir	8
2. Obilježja Imotske krajine.....	14
2.1 Opća i fizičko-geografska obilježja Imotske krajine	14
2.2 Demografska i socioekonomska obilježja Imotske krajine	17
3. Analiza promjene pejzaža i načina života u Imotskoj krajini	27
3.1 Način korištenja zemljišta i zemljišni pokrov u Imotskoj krajini 1990. i 2018. godine	27
3.2 Razvojni tipovi pejzaža u Imotskoj krajini.....	31
3.3 Promjena načina života u Imotskoj krajini.....	34
4. Rasprava	46
5. Zaključak.....	54
Literatura.....	56
Izvori.....	61
Prilozi.....	VI

1. Uvod

1.1 Prostorni i vremenski obuhvat istraživanja

Područje istraživanja prostor je Imotske krajine, ukupne površine od približno 610 km² što čini 13,48% kopnene površine Splitsko-dalmatinske županije. Predstavlja jednu od mikroregija unutar Dalmatinske zagore i prema trenutno važećoj administrativno-teritorijalnoj organizaciji to područje obuhvaća devet jedinica lokalne samouprave. Uz Grad Imotski, to su još općine Cista Provo, Lokvičići, Lovreć, Podbablje, Proložac, Runovići, Zagvozd i Zmijavci, koje su do 1993. godine sve spadale pod Općinu Imotski. Sjedište navedenih općina nalazi se u istoimenim naseljima osim Općine Podbablje koja svoje sjedište ima u naselju Drum i Općine Proložac u naselju Proložac Donji. Na području Imotske krajine nalazi se ukupno četrdeset i tri naselja, u kojima je prema posljednjem popisu stanovništva (2021.) zabilježeno 24.747 stanovnika (DZS, 2024d). Najveće naselje je sam grad Imotski (4.008), osim kojeg još sedam naselja ima preko 1.000 stanovnika (DZS, 2024d). Imotska krajina područje je vapnenačkog krškog reljefa kojeg čine tri glavna dijela – Imotsko polje, krško područje u okružju Imotskog polja i Biokovo. Brojnost krških reljefnih oblika, prostorna raspodjela vodnih resursa i umjereno topla klima s mediteranskim utjecajem odredili su biljni pokrov, prostornu raspodjelu stanovništva te gospodarske djelatnosti kroz prošlost i danas (Kunst i Boranić Živoder, 2018).

Za vremenski obuhvat istraživanja odabrano je razdoblje od 1990. do 2018. zbog dostupnosti *CORINE* (*Coordination of information on the environment*) *land cover* baze podataka (dalje u tekstu CLC baza podataka) koja se upotrijebila za analizu promjena u načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova Imotske krajine pod utjecajem demografskih, gospodarskih i drugih faktora.

1.2 Cilj istraživanja

Jedan je od ciljeva rada vizualizirati i analizirati način korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova Imotske krajine te utvrditi promjene i omjer promjena koje su se dogodile između 1990. i 2018. godine. Isto tako cilj je utvrditi koje su se promjene dogodile u načinu života lokalnog stanovništva u navedenom razdoblju te koji su procesi i čimbenici njihov uzrok. U radu se analizira povezanost i međuodnos dobivenih promjena u pejzažu i načina života stanovništva, s posebnim naglaskom na utjecaj i posljedice deagrarizacije. Rezultati istraživanja

moгу omogućiti bolje razumijevanje područja i promjena koja se događaju te ukazati na probleme zbog kojeg lokalno stanovništvo napušta poljoprivredu. Na taj način mogu omogućiti adekvatnije planiranje budućeg razvoja.

1.3 Pregled dosadašnjih istraživanja

Proučavanje i analiza promjena u pejzažu, odnosno načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova, tematika je kojom se geografi i druge discipline poput arhitekture, sociologije, ekologije bave dugi niz godina (Butorac i Buzjak, 2021). Postoje razne metode kojima je moguće promatrati promjene u prostoru kao i njihov vremenski raspon; Debussche i dr. (1999) koristili su se metodom ponovljene fotografije na primjeru starih razglednica južne Francuske, Cousins (2001) je koristio katastarske karte i zračne snimke za prostor jugoistočne Švedske, Petanidou i dr. (2008) proveli su anketna ispitivanja stanovništva i terenska istraživanja o napuštanju terasa na grčkom otoku, a također postoje pregledni radovi koji su preko postojećih istraživanja analizirali utjecaj deagrarizacije na izgled prostora (MacDonald i dr., 2000; Navarro i Pereira, 2012; Lasanta i dr., 2017; Shengfa i Xiubin, 2017; Chazdon i dr., 2020). Munteanu i dr. (2014) proveli su istraživanje promjena i procesa u načinu korištenja zemljišta i njihovih uzročnika analizom 66 istraživanja s fokusom na 102 studije slučaja na području srednje i istočne Europe u posljednjih 250 godina čineći ga iscrpnim izvorom informacija. Deagrarizacija je usko povezana s temom promjene pejzaža, pa su bitna istraživanja koja se dotiču čimbenika koji su doveli do samog procesa napuštanja poljoprivrede (Ustaoglu i Collier, 2018), ali su također važna i istraživanja koja se dotiču promjena nad upravljanjem i korištenjem zemljišta kroz prošlost te njihovih uzroka (Jepsen i dr., 2015).

Osim navedenih metoda, veliki pomak u području istraživanja pejzaža ostvaren je napretkom informatičke tehnologije i razvojem metoda daljinskih istraživanja, posebno u sferi iskorištavanja satelitskih snimki (Butorac i Buzjak, 2021). S pojednostavljenim pristupom podacima te njihovim prostornim i vremenskim rasponom, moguće je provoditi analize na više razina. U posebnom su fokusu istraživanja promjene u načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova (Sirami i dr., 2007; Hill i dr., 2008; Kanianska i dr., 2014; Pflugmacher i dr., 2019; Yin i dr., 2020), utvrđivanje napuštenog poljoprivrednog zemljišta (Alcantara i dr., 2012; Kolecka i dr., 2017; Yin i dr., 2020), ali i općenite promjene u pejzažu (Gaitanis i dr., 2015) koristeći se metodama daljinskih istraživanja, odnosno satelitskim snimkama. Osim njih, važnu ulogu u istraživanjima na prostoru Europske unije ima CLC baza podataka s kojom se može

obavljati pregled vidljivih elemenata urbanog, ruralnog i prirodnog prostora uz omogućavanje proučavanja i vizualizacije promjena u načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova (Cegielska i dr., 2018; Vizzari i dr., 2018; Kertész i dr., 2019).

Na području Hrvatske, najranija istraživanja o analizi pejzaža proveli su V. Rogić, I. Crkvenčić, M. Friganović na početku druge polovice 20. stoljeća koristeći se arhivskim i kartografskim izvorima, demogeografskom analizom, promjenom načina korištenja zemljišta i drugim izvorima (Butorac i Buzjak, 2021). Nakon tih pionirskih istraživanja slijedilo je razdoblje stagnacije, a ponovni interes za temu javlja se 2000-ih otkada jača sve do danas (Butorac i Buzjak, 2021). Na temelju tih trendova, Butorac i Buzjak (2021) su proveli meta analizu prijašnjih istraživanja i analizirali 39 radova objavljenih između 1945. i 2019. na području Hrvatske za ostvarivanje pregleda stanja znanstvenih istraživanja pejzaža i za utvrđivanje raznolikost istraženih tematskih područja i poznavanja pejzaža Hrvatske. U skladu sa svjetskim i europskim trendovima, u novije su vrijeme jako zastupljena istraživanja koja se koriste metodama daljinskih istraživanja za analiziranje promjene u zemljišnom pokrovu različitih dijelova Hrvatske (Valožić i Cvitanović, 2011; Lončar i Cvitanović, 2012; Cvitanović, 2014; Šetka i dr., 2021; Šetka i dr., 2023; Jogun i dr., 2017; Horvat, 2013; Blaće, 2014), a radovi koji se služe *CORINE land cover* bazom podataka, u skladu s ovim diplomskim radom, također nisu u nedostatku; Kranjčić i dr. (2021) ju koriste za utvrđivanje promjena u šumskom pokrovu Bjelovarsko-bilogorske županije od 1990. do 2018. godine; više radova osvrće se na stanje unutar srednje Like korištenjem CLC baze podataka za potrebe utvrđivanja tipova krajolika i analizu međuodnosa uzoraka krajolika (Hamzić i dr., 2020), zatim za analizu promjena načina korištenja zemljišta i razvojnih tipova krajolika između 1980 i 2012. godine (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021a) te za dijakronijsku analizu razvoja krajolika na području srednje Like između 1980. i 2012. godine (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021b). M. Hamzić (2022; 2023) koristi se CLC bazom podataka za analizu promjena načina korištenja zemljišta između 1980. i 2018. godine na području Ludbreške Podravine i kombinira CLC bazu podataka sa demogeografskim podacima za utvrđivanje korelacije između promjene u populaciji i načinu korištenja zemljišta varaždinskog kraja. Kao povezan prostor području istraživanja ovoga rada, bitan je rad Durbešić i Fuerst-Bjeliš (2016) gdje se analizirala promjena pejzaža i načina iskorištavanja zemljišta na području Svilaje upotrebom katastarskih podataka, karata i CLC baze podataka za razdoblje od dvjesto godina. Neposredno povezano s temom promjene pejzaža su deagrarizacija i demogeografske promjene u strukturi stanovništva uz drugačiji način života stoga je neizostavno spomenuti relevantna istraživanja; Magaš i Faričić (2002) obrađuju statističke i

kartografske podatke s popratnim terenskim istraživanjima kako bi odredili promjene u načina života i pejzažu otoka Oliba, Hamzić i Turk (2021) provode anketno ispitivanje na uzorku stanovnika srednje Like i analiziraju dobivene podatke uspostavljajući međuodnos s načinom korištenja zemljišta za utvrđivanje tendencija obrade zemlje, Miličević (2009) istražuje socio-geografske preobrazbe ruralnih naselja Mostarskog blata i čimbenika promjene uz odraz na sam pejzaž. Osim navedenih radova, postoje i starija istraživanja koja su se fokusirala na prelazak stanovništva iz poljoprivrede u druge djelatnosti (Puljiz, 1974) kao promjena načina života, analizirajući statističke podatke za dobivanje uvida o intenzitetu samog napuštanja poljoprivrede (Njegač, 1996). Puljiz (1991) u svom radu provodi demogeografsku analizu (nekadašnje) Općine Imotski i iznosi kako je negativan trend posljedica promjene načina života i migracije stanovništva, a slično istraživanje na području Grada Imotskog provode Rimanić i dr. (2005) koji analiziraju statističke podatke za uvid u demografske promjene. Nisu pronađeni drugi znanstveni radovi koji se vežu na demogeografske promjene i načina života u Imotskom/Imotskoj krajini, niti oni koji se bave promjenom pejzaža odnosno načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova na istraživanom području. Tematski i prostorno slični radovi vezani su za analizu promjene načina korištenja zemljišta u središnjem dijelu Dalmatinske zagore korištenjem katastarskih i kartografskih izvora od 18. do 21. stoljeća (Fuerst-Bjeliš i dr., 2011) i za procese deforestacije i reforestacije u dinarskom kršu kao poprat promjenama načina života (Fuerst-Bjeliš, 2018).

1.4 Metodologija

Za uvodni dio rada, vršilo se pretraživanje ključnih riječi na dostupnim tražilicama (Web of Science, Hrčak, Google Scholar) koristeći se engleskim i hrvatskim izrazima poput *landscape change*, *land use*, *land abandonment*, *CORINE*, *način korištenja zemljišta*, *deagrarizacija* za pristup radovima povezanim s temom istraživanja, na temelju kojih se razradio teorijski okvir i objasnili nužni pojmovi. Opća geografska obilježja istraživanog područja iznesena su koristeći se dostupnom literaturom i analizom podataka popisa stanovništva Državnog Zavoda za statistiku (DZS) za razdoblja od 1981. do 2021. godine ovisno o istraživanom obilježju, s fokusom na razlike između popisa 1991. i 2021. godine. Postoje metodološke razlike u načinu na koji su se bilježili podaci za popis 1981. i 1991. godine, provedenih prema koncepciji stalnog stanovništva, za razliku od 2001., 2011. i 2021., koji su temeljeni prema koncepciji uobičajenog mjesta stanovanja; kako ne postoje usklađeni podaci, moguće razlike će se zanemariti (Hamzić, 2023). Analiza demografskog kretanja i ostalih

promjena provodila se u programu *MS Excel*, u čijem se sklopu također vršila izrada tablica i grafova. Za pojedine procese nije postojala mogućnost uvida u promjene između prvog i posljednjeg promatranog razdoblja pa su se vršile prilagodbe.

Glavni dio rada temeljen je na analizi i vizualizaciji CLC baze podataka načina korištenja zemljišta/zemljišnog pokrova u *ESRI ArcMap 10.5* softveru i analizi intervjua provedenih s lokalnim stanovništvom koji će naknadno biti detaljnije objašnjeni. Usporedbom glavnih rezultata, dobit će se uvid u njihovu međusobnu povezanost.

1.4.1. GIS analiza/CLC baze podataka

Trenutačno stanje pejzaža i njegovu promjenu moguće je promatrati i analizirati na različite načine. Često se u tu svrhu koristi komparativna analiza koja podrazumijeva usporedbu podataka za najčešće dvije vremenske točke, koje po svojim rasponima mogu obuhvaćati kraća ili duža razdoblja (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021b). Ovisno o odabranom vremenskom rasponu istraživanja, podaci kojima se istraživači mogu služiti razlikuju se po dostupnosti i vrsti (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021b). Za potrebe ovog rada i svrhu analize promjene, korišteni su podaci o načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova (*land use/land cover*) iz odabranih dviju baza podataka – *CORINE Land Cover* za 1990. godinu (CLC 1990) kao najstarija dostupna baza i za 2018. godinu (CLC 2018) kao najnovija dostupna baza. Pristup podacima ostvaren je upitnom na službenoj web stranici projekta *Copernicus Land Monitoring Service* koja predstavlja jednu od usluga *Copernicus*-a – dio svemirskog programa Europske unije koji pruža informacije dobivene od strane Europske svemirske agencije i njihovih Sentinel satelita (Copernicus, 2024). U program je uključeno 39 europskih država koje zasebno izrađuju baze na nacionalnoj razini, a sam princip izrade CLC baze podataka temelji se na interpretaciji satelitskih snimki prema zadanim odrednicama i metodologiji koju uključene države prilagođavaju tako da ona najbolje odgovara lokalnim uvjetima (Martínez-Fernández i dr., 2019). Navedene baze podataka unutar područja Republike Hrvatske izrađuje Hrvatska agencija za okoliš i prirodu (HAOP), a podaci su organizirani prema administrativno-teritorijalnom ustroju (Hamzić, 2023). Rezultat obrade su podaci u vektorskom modelu podataka u mjerilu 1:100 000, minimalne širine poligona 100 metara za linijske elemente i 25 hektara za poligone što znači da postoji razina generalizacije i da u bazi podataka nisu uneseni svi objekti koji se nalaze u prostoru; za primjer, naselja nedovoljne veličine ili prometnice nedovoljne širine se izostavljaju, no zbog održavanja ispravnosti, baze su se u ovom radu i dalje

analizirale kao takve (Hamzić, 2023; Martínez-Fernández i dr., 2019). Samu bazu sačinjava klasifikacija prirodnih i antropogenih elemenata sastavljenih od *Umjetnih površina, Poljoprivrednih područja, Šuma i poluprirodnih područja, Vlažnih područja* te *Vodenih površina* koji su sveukupno podijeljeni na 15 srednjih, odnosno 44 manje klase podataka (Martínez-Fernández i dr., 2019). Od toga je na prostoru Imotske krajine za 1990. godinu zabilježeno 17 klasa, a za 2018. godinu 18 klasa (sveukupno 20 klasa) čiji su uzorci razvrstani u sedam definiranih tipova pejzaža: *Izgrađeno zemljište, Poljoprivredne površine, Pašnjaci, Šume, Travnjaci i sukcesija šume, Oskudna vegetacija* i *Vodene površine*. Tako su za primjer klase podataka *Mediterranska grmolika vegetacija, Gole stijene, Područja s oskudnom vegetacijom* i *Opožarena područja* svrstani u tip pejzaža *Oskudne vegetacije* zbog toga što međusobno dijele najviše obilježja, a sličan postupak proveo se na ostalim tipovima. Razlika u broju klasa polazi od toga što su za 1990. i 2018. godinu pojedini tipovi podataka postojali, odnosno nestali. Tako su za 1990. godinu evidentirani podaci za *Maslinike* i *Gole stijene*, koji u bazi 2018. godine nisu zabilježeni, a za 2018. su se pojavili podaci *Cestovne mreže i pripadajućih zemljišta, Prirodnih travnjaka* i *Opožarenih područja*. Razvojni tipovi pejzaža, kao prikaz ostvarenih promjena unutar Imotske krajine, određeni su usporedbom tipova pejzaža za promatrano razdoblje između 1990. i 2018. godine, a šest definiranih razvojnih tipova pejzaža preuzeti su po uzoru na rad Hamzić i Fuerst-Bjeliš (2021a) te obuhvaćaju: *Izgradnju, Agrarizaciju, Sukeciju (vegetacije), Degradaciju (vegetacije), Stagnaciju, Vodene površine*.

Analiza baza podataka i njihova vizualizacija provela se u *ESRI ArcMap 10.5* softveru. U softver su se učitali slojevi CLC 1990 i CLC 2018 u obliku *shapefile*-ova za područje Republike Hrvatske, od kojih su se stvorili novi slojevi za područje Imotske krajine koristeći se procesom izdvajanja (*Geoprocessing - Clip*) na temelju pripadajućih jedinica lokalne samouprave. U dobivenim slojevima bilo je potrebno spojiti poligone koji su prikazivali jednake podatke na temelju njihovih klasa (*Geoprocessing - Dissolve*), kako bi se objedinili u jedinstveni poligon i olakšao proces klasifikacije tipova pejzaža. Unutar atributivne tablice oba sloja, stvorio se stupac za dodavanje kodova klasama pejzaža na temelju kojih su se poligoni objedinili u pripadajuće tipove pejzaža (*Geoprocessing - Dissolve*) i dobili završni podaci od kojih su se napravile karte i izvukli podaci za površinu. Razvojni tipovi promjene pejzaža stvorili su se presijecanjem uređenih slojeva za 1990. i 2018. godinu (*Geoprocessing - Intersect*), nakon čega se u dobivenom sloju unutar atributne tablice stvorio novi stupac za kodove razvojnih tipova pejzaža, određenih usporedbom ostvarenih promjena iz 1990. u 2018. godinu. S uređenom atributnom tablicom, provelo se objedinjivanje poligona istih razvojnih

tipova (*Geoprocessing - Dissolve*) na temelju novih kodova i dobili završni podaci od kojih su se napravile karte i izvukli podaci za površinu.

1.4.2. Metoda intervjua

Za dobivanje uvida u promjene u načinu života i mišljenjima o uzrocima deagrarizacije, provelo se ispitivanje metodom intervjua lokalnog stanovništva Imotske krajine u razdoblju od 8. do 15. svibnja 2024. godine. Pri određivanju sudionika istraživanja, korišteno je namjerno uzorkovanje u kombinaciji s tehnikom snježne grude. Namjerno uzorkovanje predstavlja vrstu uzorkovanja u kojoj istraživač određuje specifične skupine za ispitivanje na temelju njihovih zajedničkih karakteristika, s ciljem uključivanja sudionika koji mogu doprinijeti bitne informacije za istraživanje (Dunn, 2021), odnosno uzorak se prilagođava svrsi istraživanja (Milas, 2009). Tehnika snježne grude označuje uzorkovanje upitom postojećih ispitanika istraživanja za preporuku onih koji bi mogli biti zainteresirani u sudjelovanje, a da imaju slična iskustva i značajke (Dunn, 2021). Od malog i poznatog broja tražene populacije, do kojih u tom trenutku imamo pristup, uzorak se širi oslanjanjem na njihovu pomoć usmjeravanja na druge osobe, s tim da kod te metode veće izgleda odabira imaju društveno otvorenije, komunikativnije osobe (Milas, 2009). U ovom istraživanju, određena zajednička karakteristika traženog uzorka bilo je prebivalište i godina rođenja; tražili su se ispitanici koji su cijeli ili veći dio života imali prebivalište unutar jedne od općina Imotske krajine, a druga odredba bila je rođenje sredinom šezdesetih godina prošloga stoljeća ili ranije, kako bi se dobila šira slika nekadašnjeg načina života na tim prostorima i omogućila usporedba u odnosu na danas. Uloga tehnike snježne grude bila je u pronalasku i pristupu ispitanicima iz različitih općina, da bi se obuhvatile njihove različite perspektive, a kontakt je ostvaren zahvaljujući prvotnim ispitanicima istraživanja. Ukupno je ispitano petnaest osoba iz sedam općina, odnosno dvanaest naselja (Donji Vinjani, Gornji Vinjani, Grubine, Hršćevani, Kamenmost, Medov Dolac, Poljica, Proložac, Runovići, Studenci, Svib, Zmijavci), od kojih su četiri ispitanice i jedanaest ispitanika, a samo ispitivanje bilo je u obliku strukturiranog intervjua, što znači da su svakom ispitaniku bila postavljena ista pitanja, istim redoslijedom (Dunn, 2021). Troje ispitanika sudjelovalo je razgovorom lice u lice, dok su ostali provedeni telefonskim putem. Za svaki intervju snimljen je audio zapis koji su trajali u rasponu od 10 do 40 minuta te su svi razgovori transkribirani u *MS Word*-u. Sljedeći postupak uključivao je kvalitativnu tehniku kodiranja, odnosno analizu sadržaja koja zahtjeva određivanje značenja i identificiranje tema unutar odabranog teksta (Dunn, 2021; Cope, 2021). Može se provesti ručno ili računalno, a obuhvaća identifikaciju pojmova koji se pojavljuju u

tekstualnom dokumentu ili drugom zadanom mediju te se prati učestalost njihove pojave (Cope, 2021). Glavni su ciljevi kodiranja kvalitativnih materijala umanjivanje podataka, organizacija i stvaranje pomagala za pretraživanje te analiza (Cope, 2021). Transkripti intervjua sadrže velike količine podataka koje je teško istovremeno interpretirati stoga kodiranje pomaže s umanjivanjem podataka, smještajući ih u „pakete“ koji se mogu posložiti prema odgovarajućoj temi (Cope, 2021). Stvaranje organizacijske strukture i pomagala za pretraživanje obuhvaća proces kategorizacije podataka na temelju kodova grupiranih prema sličnosti ili povezanosti, što omogućuje njihovo bolje iskorištavanje (Cope, 2021). Nakon što se sekcije svih intervjua relevantne za istraživanje kodiraju, izdvajaju se slično kodirane sekcije i objedinjuju unutar jednog dokumenta kako bi se obuhvatila različita mišljenja ili općeniti osjećaji o pojedinom pitanju (Dunn, 2021). Posljednja svrha kodiranja je analiza, a kodiranje samo po sebi također čini dio analize (Cope, 2021). Pristupi kodiranju su raznovrsni, no postoje dvije glavne vrste kodova – deskriptivni kodovi koji reflektiraju površinski očite teme iz postojeće literature ili su direktno izneseni od strane ispitanika i analitički kodovi koji zaviru dublje u kontekst sadržaja i mogu biti određeni od početka postupka kodiranja jer su obuhvaćeni u istraživačkim pitanjima (Cope, 2021). Za potrebe ovog istraživanja podaci su se kodirali na način da su se u svakom pojedinačnom transkriptu tražile izjave relevantne za istraživačka pitanja da bi se stvorili kodovi. Kodovi su se izdvajali označavajući sekcije transkripta povezane s istraživačkim pitanjima različitim bojama i umetanjem komentara za jednostavniji pregled te za naknadnu mogućnost upotrebe izjava sudionika za potrebe citiranja nakon izvršene analize. Zatim su se odredile teme koje obuhvaćaju kodirane podatke sa zajedničkom poveznicom, gdje je podjela bila potpomognuta pregledanom literaturom. Unutar tema su se stvorile podteme koje obuhvaćaju dodatne specifičnosti. Ukoliko se prilikom procesa uočila potreba, stvarale su se nove odgovarajuće podteme i teme za što veću iscrpnost podataka. Posljednji postupak bio je objedinjavanje dobivenih podataka iz svih transkripta, gdje su se kodirani podaci, koji su međusobno dijelili značajke, obuhvatili u jedinstven kod. Rezultati kvalitativne analize podataka svrstani su u tablice koje prikazuju istraživačka pitanja s odgovarajućim temama, podtemama i kodovima iz provedenih intervjua te su se koristili za provođenje interpretacije.

1.5 Teorijski okvir

Različiti su načini kako možemo nazivati prostor, odnosno njegove pojedine dijelove; ovisno o razini s koje se on promatra, spektru djelovanja i čimbenika koje uključuje te sveukupnoj ulozi koju pojedini pojmovi predstavljaju. Ako su u razmatranje uključeni njegova

povezanost s čovjekom i različite razine ljudskog utjecaja, ta podjela može ići i na šire. Za potrebe ovoga rada bitno je spomenuti ulogu pojmova *okoliša*, *krajolika*, *krajobraza* i *pejzaža*. Prema Zakonu o zaštiti okoliša, „*okoliš je prirodno i svako drugo okruženje organizama, njihovih zajednica i čovjeka koje omogućuje njihovo postojanje i njihov daljnji razvoj (zrak, more, vode, tlo, Zemljina kamena kora, energija) te materijalna dobra i kulturna baština koje je stvorio čovjek; svi u svojoj raznolikosti i ukupnosti uzajamnog djelovanja*“ (NN 80/13). Predstavlja oslonac za organizme na temelju kojeg je osigurana njihova egzistencija, određuje uvjete unutar kojih će se oni razvijati, a ujedno uključuje ishode uspostavljene međudjelovanjem čovjeka koji je ostavio svoj trag u prostoru. Jednostavnije rečeno, okoliš je ukupnost materijalnoga i živog svijeta kojega je čovjek biološki dio (Dumbović-Bilušić, 2015). Ta širina i sveobuhvatnost pojma nisu dovoljno jasni i precizirani kada se prostor želi promatrati po izgledu i svojstvima, zbog čega se potrebno oslanjati na druge pojmove. Na prostorima Hrvatske za tu svrhu najrasprostranjeniji su pojmovi *pejzaž*, *krajolik* i *krajobraz*. Sva tri termina mogu se tumačiti uz njihova dva osnovna značenja od kojih se jedno odnosi na prostorno značenje, odnosno na predio ili mjesto, a drugo se odnosi na prikaz tog predjela u obliku slike (Fuerst-Bjeliš, 2021). Često se smatraju istoznačnicama koje međusobno dijele etimološke razlike, zbog čega nije začuđujuće da se istovremeno koriste u znanstvenim, stručnim i praktičnim radovima, ovisno o struci koja ih provodi (Marić i Grgurević, 2007). Upotreba *krajolika* i *pejzaža* raširenija je u društvenim i pojedinim tehničkim disciplinama, umjetnosti i literaturi, dok biotehničke i prirodne discipline koriste riječi *krajobraz* (Dumbović-Bilušić, 2015.). Ipak sve tri riječi pronašle su upotrebu u geografskoj struci. Pojam *pejzaž* u hrvatski je jezik ušao iz francuskog pojma *paysage* koji označuje određeni dio zemlje, ali i pejzažni prikaz (Dumbović-Bilušić, 2015.; Fuerst-Bjeliš, 2021). Prethodnu tuđicu Hrvatska enciklopedija (2024) definira kao „*dio krajolika koji se po određenim značajkama kao cjelina razlikuje od ostaloga krajolika, odnosno njegovih dijelova*“. Relevantno je spomenuti da su u tom kontekstu *krajolik* i *krajobraz* označeni kao međusobne istoznačnice s *pejzažem*. Istovremeno, važno je istaknuti da pojam izdvajaju u dva područja koja se odnose na značenje pejzaža u likovnim umjetnostima te na geografsko značenje pejzaža, s navodom o podjeli na prirodni i kulturni pejzaž (Fuerst-Bjeliš, 2021). Na temelju odnosa čovjekova načina života (kultura) i prirodne sredine (priroda), prirodni se pejzaž oblikuje u kulturni pejzaž, a istraživanja njegove geneze i promjena bila su vezana uz razvoj moderne geografije u prvoj polovici 20. stoljeća (Fuerst-Bjeliš, 2021). U tim se okolnostima, po uzoru na europske škole, pojam pejzaž ugradio u hrvatsku geografsku terminologiju (Fuerst-Bjeliš, 2021). Dakle, *pejzaž* se kao pojam koristi dulje, a vrijedi spomenuti da je bio prisutan u zakonima iz ranih sedamdesetih godina u kojima

je označavao kategoriju prostora s određenim estetskim kvalitetama od kojih je vrijedne trebalo štiti, ali je i označavao ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekog kraja (Marić i Grgurević, 2007). S druge strane, pojmovi *krajolik* i *krajobraz* su nove riječi konstruirane u drugoj polovici 19. stoljeća s dva temeljna značenja – kao mjestopisni prikaz, to jest geografska karta (nestalo značenje) i kao predio prostora i njegov slikovni prikaz (Fuerst-Bjeliš, 2021; Dumbović-Bilušić, 2015). Ti se termini u Hrvatskoj počinju koristiti krajem devedesetih godina 20. stoljeća (Marić i Grgurević, 2007; Fuerst-Bjeliš, 2021), te ulaze u legislativu na primjeru *krajobraza* koji se prema Zakonu o zaštiti okoliša donesenog 21. lipnja 2013., definira kao „*određeno područje viđeno ljudskim okom, čija je narav rezultat međusobnog djelovanja prirodnih i ljudskih čimbenika, a predstavlja bitnu sastavnicu čovjekovog okruženja, izraz raznolikosti zajedničke kulturne i prirodne baštine te temelj identiteta područja*“ (NN 80/13). Dio definicije preuzet je iz Europske konvencije o krajobrazima, no nadodaje prirodne sastavnice kao dio pojma (Dumbović-Bilušić, 2015). Definicija ima svoju problematiku kroz to što dovodi u središte ljudsku percepciju prostora, dok pritom isključuje relevantnu temu očuvanja okoliša zbog nedostatka drugih perspektiva (Butorac i Buzjak, 2021). Istovremeno se pojam *krajolik* navodi u Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara što ukazuje na nekonzistentnost i nedostatak promišljenosti prilikom pisanja tih zakona (Fuerst-Bjeliš, 2021). Općenito gledajući, prisutna su razmatranja koja pri definiranju koncepta *krajobraza* i *krajolika* ističu ulogu čovjeka kao promatrača i čovjekovu percepciju kao ono što ga određuje (Dumbović-Bilušić, 2015). Prema Dumbović-Bilušić (2015) značenje *krajolika* polazi od onog što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekog kraja, nadalje tumačeći kako obuhvaća ukupnost svojstava i strukture krajolika jer „*lik*“ unutar riječi upućuje na skup osobina, za razliku od „*obraza*“ koji stavlja veći fokus na izgled. Obje se riječi smatraju jednako dobre s jezične strane, no prednost se daje riječi *krajobraz* zbog lakšeg izvođenja pridjevskog oblika (Fuerst-Bjeliš, 2021). Za razliku od toga, *krajobraz* se smatra zastarjelicom prema razmatranjima više jezikoslovaca, koji se pri definiranju *krajolika* koriste *pejzažom* i obratno, što upućuje na njihovu jednaku vrijednost (Fuerst-Bjeliš, 2021). Svakako postoje mnoge druge definicije koje pojašnjavaju pojmove *krajolika*, *krajobraza* i *pejzaža*, a problemi razdiobe pojmova i nesuglasnost u njihovu određivanju mogu dovesti do nedosljednosti i otežanja provođenja istraživanja zbog postojećih nejasnoća (*pejzaž* kao koncept ili *pejzaž* kao prostorna jedinica). Problemi tih odrednica nisu jedinstveni za hrvatske prostore. U engleskom govornom području koristi se pojam *landscape* za fizičke odnosno prirodne elemente krajobraza poput površinskog pokrova, načina korištenja tla, geomorfološka obilježja uz ostalo (Marić i Grgurević, 2007), no tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća vodile su se rasprave o onome što znači, što ga

(ne)ćini i koja je pravilna upotreba (Palang i dr., 2006). Kada se promatra terminologija današnjih slavenskih jezika, prevladava uporaba riječi pejzaž (bugarski, ruski, srpski, bosanski), dok se riječ krajobraz rabi u poljskome, a krajina u slovačkome i češkome (Fuerst-Bjeliš, 2021). Na području Hrvatske u novijim geografskim istraživanjima prevladava upotreba pojma *krajobraza* i *krajolika*, nerijetko zbog toga što se pogrešno smatraju starijim pojmovima, no u ovom radu zbog očuvanja znanstvene terminološke baštine geografske struke i zbog povezanosti predmeta i prostora istraživanja s Durbešić i Fuerst-Bjeliš (2016) odabran je pojam *pejzaž*.

Promatranje i vrednovanje pejzaža provodi se kroz njegove sastavnice koje u osnovnoj podjeli čine: prirodne (npr. reljef), antropogene ili kulturne (npr. naselja), estetske ili fizionomijsko-morfološke (npr. vizure), te osjetilne sastavnice (npr. identiteti) (Lončar i Cvitanović, 2012). Upravo su prirodne sastavnice u sklopu vegetacije i pokrova te antropogene sastavnice u sklopu naselja, poljodjelstva i korištenja prostora, odabrani kao predmet analize kroz koncept načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova. Smatraju se odlučujućim čimbenicima koji utječu na ekosustav i pejzažne vrijednosti te u literaturi često dolaze jedno s drugim (Cegielska i dr., 2018). Međutim, bitno je navesti razlike između načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova jer se često međusobno koriste kao istoznačnice ili se preklapaju, no prilikom vršenja analize promjena u određenom prostoru, nejasna upotreba terminologije može dovesti do nedosljednosti u procjeni navedene promjene (Verburg i dr., 2009; Cvitanović, 2014). Zemljišni je pokrov ključna varijabla koja utječe na energetska ravnotežu, hidrološki ciklus i emisije plinova uz to da opskrbljuje prirodne resurse i staništa (Pflugmacher i dr., 2019; Lambin i dr., 2006). Karakteriziraju ga fizičke komponente Zemljine površine poput tla, vegetacije i vode, zbog čega se analizira daljinskim istraživanjima ili preko sekundarnih podataka, a neposredni uzrok promjena zemljišnog pokrova upravo čini način korištenja zemljišta (Gaitanis i dr., 2015; Cvitanović, 2014; Lambin i dr., 2006). Način korištenja zemljišta predstavlja odraz čovjekova odnosa s okolišem, koji je ujedno najstariji ljudski utjecaj na okoliš i izmjenjuje se u skladu s potrebama ljudskih aktivnosti i društvenog razvoja (Cvitanović, 2014; Shengfa i Xiubin, 2017; Dumbović-Bilušić, 2015; Gaitanis i dr., 2015; Fuerst-Bjeliš, 2021). Tu se javlja razlika između navedena dva koncepta, jer način korištenja zemljišta uključuje društvenu i ekonomsku svrhu upravljanja zemljištem, odnosno način korištenja zemljišta reflektira razloge zbog kojih se izmijenio zemljišni pokrov (Cvitanović, 2014; Geist i dr., 2006). To mogu biti aktivnosti poput poljoprivrede, šumarstva ili izgradnje infrastrukture i najčešće se vrše na lokalnoj razini (Geist i dr., 2006). Ako šuma čini segment

zemljišnog pokrova, pridobivanje drva čini način njegova iskorištavanja. Prikupljanje podataka o načinu iskorištavanja zemljišta provodi se uglavnom preko terenskog rada, iako u određenim uvjetima daljinska istraživanja također mogu uputiti na zaključke (Lambin i dr., 2006). Kada se zajednički promatraju, način korištenja zemljišta i zemljišni pokrov čine kompleksan sustav sastavljen od prirode, društva i gospodarstva, čija struktura i funkcija ukazuju na različite obrasce i kombinacije u prostoru (Fan i dr., 2017). Stopa kojom se promjene u današnjem vremenu odvijaju, ono je što budi interes za proučavanjem promjena, pogotovo na globalnoj razini i u različitim strukama (Munteanu i dr., 2014; Fuerst-Bjeliš, 2021).

U ruralnim područjima, veliku važnost za način korištenja zemljišta i zemljišni pokrov ima poljoprivreda i procesi povezani s njome. Ovisno o okruženju i uvjetima pojedinih prostora, stanje i promjene načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova mogu biti povezane s intenzifikacijom poljoprivrede ukoliko se vrši: proširivanje zemljišta za veću obradu, pretvorba poljoprivrednih površina u drugu vrstu zemljišta (najčešće urbanog zbog procesa urbanizacije) (Ustaoglu i Collier, 2018). Također mogu biti povezane s ekstenzifikacijom, to jest napuštanjem zemljišta i njegovo pošumljavanje kao posljedica deagrarizacije i deruralizacije (Ustaoglu i Collier, 2018). Svi ti procesi ostavljaju tragove u prostoru, no u Europi upravo napuštanje zemljišta predstavlja jednu od glavnih promjena u načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova od 19. stoljeća, s rastućim stopama u posljednjih nekoliko desetljeća zbog čega ono postaje sve važniji problem (Lasanta i dr., 2016; Ustaoglu i Collier, 2018). Proces napuštanja zemljišta može se definirati kao prestanak upravljanja poljoprivrednim zemljištem što vodi do nepoželjnih promjena od kojih je glavna posljedica sukcesija vegetacije (Ustaoglu i Collier, 2018; Lasanta i dr., 2016). Posjedi koji se ne obrađuju zarastaju u šikare, koje u kasnijim stadijima mogu prerasti u šume, a takvo okruženje također utječe na susjedne posjede i može dodatno otežati njihovo održavanje (Fuerst-Bjeliš, 2018; Ustaoglu i Collier, 2018; Kolecka i dr., 2017; MacDonald i dr., 2000). Prema Munteanu i dr. (2014) i njihovoj analizi brojnih istraživanja na europskim prostorima, poljoprivredne promjene i šumske promjene međusobno su komplementarne, odnosno kada se površine šuma povećavaju, poljoprivreda bi se smanjivala i obratno. U Europi, šumski se pokrov nastavlja povećavati zbog navedenih uvjeta te spada u najčešće promjene zemljišnog pokrova (Munteanu i dr., 2014), a prema Kolecka i dr. (2017), 13,9% poljoprivrednog zemljišta napušteno je i podvrgnuto sekundarnoj šumskoj sukcesiji u posljednjim desetljećima. Postoje brojni čimbenici koji utječu na stanje poljoprivrede i napuštanje poljoprivrednih zemljišta, mogu biti na lokalnoj ili globalnoj razini, a uzročnici se najčešće dijele u sljedeće skupine: ekonomske, demografske/kulturne, političke/institucionalne,

biofizičke i tehnološke (Munteanu i dr., 2014; Plieninger i dr., 2016; Geist i dr., 2006). Ekonomska skupina uključuje prilike za poslovima izvan poljoprivrednog sektora (Kolecka i dr., 2017; Lasanta i dr., 2016), smanjenu potražnju, rastuće cijene poljoprivrednih proizvoda, razvoj vanjske trgovine (Ustaoglu i Collier, 2018), premještaj poljoprivrednih aktivnosti na produktivnije posjede (Munteanu i dr., 2014); demografska se veže na promjenu i starenje stanovništva, edukaciju, nezainteresiranost vlasnika posjeda za poljoprivredu, nedostatak nasljednika (Ustaoglu i Collier, 2018; Kolecka i dr., 2017; Lasanta i dr., 2016); politička obuhvaća nedostatak i raspodjelu poljoprivrednih subvencija (Munteanu i dr., 2014; Kolecka i dr., 2017), javnu politiku (Lasanta i dr., 2016), politički sustav, imovinska prava (Plieninger i dr., 2016; Munteanu i dr., 2014); biofizička skupina odnosi se na topografske, klimatske i pedološke uvjete odnosno na nadmorsku visinu, orijentaciju, nagib, plodnost tla i prinosi, dostupnost, udaljenost i raspršenost posjeda, njihovu veličinu uz ostalo (Ustaoglu i Collier, 2018; Kolecka i dr., 2017; Lasanta i dr., 2016; MacDonald i dr., 2000); tehnološka uvrštava razinu mehanizacije (Kolecka i dr., 2017), modernizaciju poljoprivrednih tehnika (Lasanta i dr., 2016), a istovremeno i težu obradu određenih posjeda zbog ograničenog pristupa (MacDonald i dr., 2000; Kolecka i dr., 2017). Osim navedenih primjera, postoje još brojni drugi koji se mogu razlikovati ovisno u uvjetima prostora koji se proučava. Postoje navodi da je napuštanje zemljišta uzrokovano okolnim i/ili udaljenim uzrocima, pa tako među okolne uzroke spadaju ljudski problemi i izravne aktivnosti na lokalnoj razini, a udaljeni mogu biti regionalni, nacionalni ili globalni i vezani su za reakcije pojedinaca na ekonomske i tehnološke promjene (Lasanta i dr., 2016). Nadalje, može se reći da globalni uzroci započinju proces napuštanja zemljišta, a lokalni kontroliraju dinamiku odvijanja procesa (Lasanta i dr., 2016). Za primjer, pad broja stanovništva kao demografski uzrok čini ključnog pokretača napuštanja zemljišta, ekonomski uzroci kontroliraju, a biofizički utvrđuju vrstu promjene u prostoru (Lasanta i dr., 2016; Munteanu i dr., 2014). Bez obzira na razlog koji je doveo do odluke o napuštanju zemljišta, promjene pokrova i zemljišta ovise o lokalnim uvjetima i ekološkim procesima (Kolecka i dr., 2017). Kompleksnost i isprepletenost obilježja i uzroka napuštanja zemljišta mogu se smatrati jednim od razloga zašto je tematika toliko istraživana i zašto postoje različita stajališta oko začetka samog procesa. Postoji veća vjerojatnost da istovremeno postoji međudjelovanje različitih čimbenika koji su potiču stanje napuštanja zemljišta, stoga je bitno imati izdašnu podlogu i razumijevanje tematike kako bi se mogli donijeti što jasniji zaključci.

2. Obilježja Imotske krajine

2.1 Opća i fizičko-geografska obilježja Imotske krajine

Imotska krajina smještena je u zaleđu srednje Dalmacije i čini dio Dalmatinske zagore. Područje gravitira gradskom središtu Imotskom, zbog čega i nosi taj naziv, a prema nekadašnjoj administrativno-teritorijalnoj podjeli, cijeli prostor bio je obuhvaćen u sklopu Općine Imotski. Zauzima gotovo 610 km² površine, a danas ju čini devet jedinica lokalne samouprave (sl.1.) koje se nalaze unutar Splitsko-dalmatinske županije – Grad Imotski uz općine Cista Provo, Lokvičići, Lovreć, Podbablje, Proložac, Runovići, Zmijavci i Zagvozd. Po cijeloj svojoj sjeveroistočnoj dužini, područje graniči s Bosnom i Hercegovinom (sl. 1.) što mu daje određena pogranična obilježja. Osim administrativno-teritorijalne podjele, određene karakteristike prostora oblikovane su vapnenačko krškim reljefom, od kojih se ističu reljefni oblici krškog, odnosno Imotskog polja i planinski masiv Biokovo uz okolna krška područja, što omogućuje raspodjelu Krajine na tri reljefne cjeline: jugoistočno Zabiokovlje, jugozapadno Zabiokovlje i Okopolje (Puljiz, 1991).

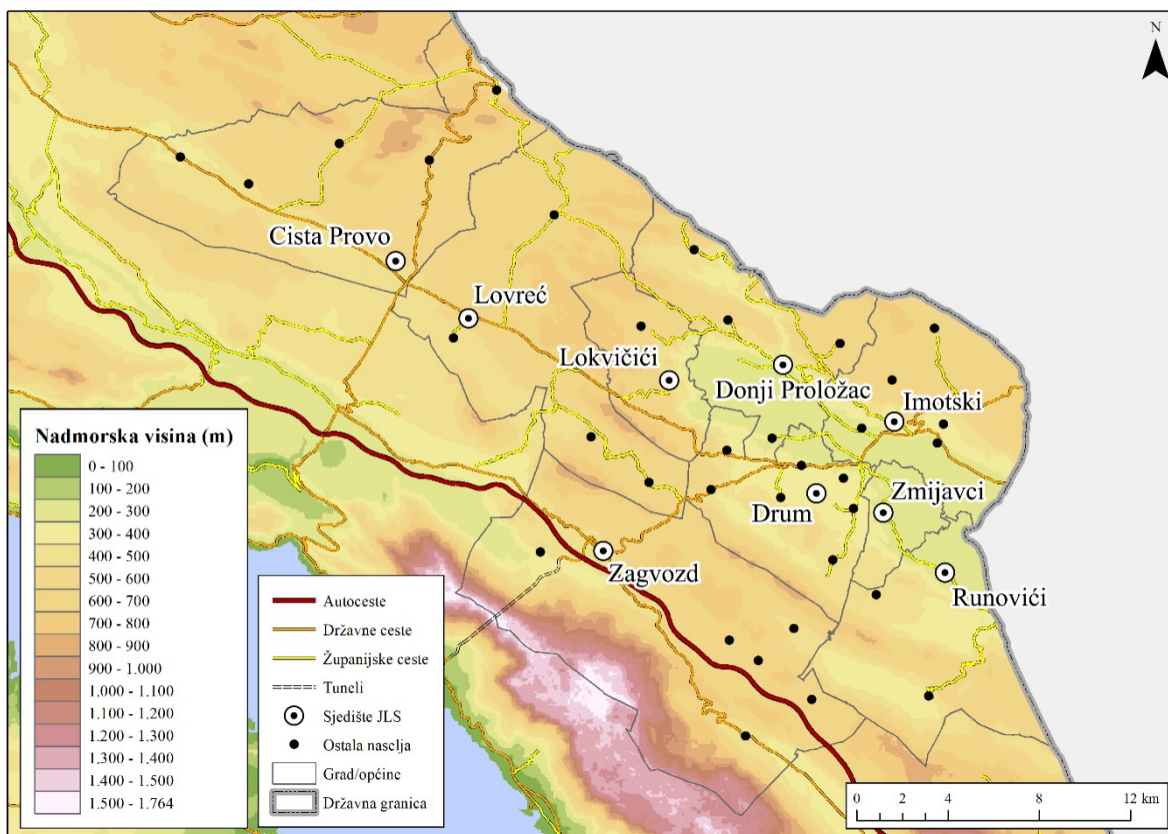

Sl. 1. Prostorni obuhvat Imotske krajine

Izvor: DGU, 2016

Biokovo ujedno dijeli Krajinu od obale zbog čega se ono nerijetko naziva biokovskim zaleđem. Gledano prema nadmorskoj visini (sl. 2.), Imotsko polje je najniže, na visinama od 200 do 300 metara, a najveći dio Krajine prostire se između 400 i 600 metara nadmorske visine. Ističu se brdski vrhovi kod kojih se može uočiti da su grebeni longitudinalno (dinarski smjer) usmjereni kao i Biokovo, a dio naselja upravo se smješta u njihovim podnožjima zbog postojanja uvala koje su se mogle iskorištavati, za razliku od ostalog nepovoljnog terena za rad. Postoji dakle mnoštvo krških reljefnih oblika koji su raštrkani po krajini, a bitno je spomenuti i vodne resurse. Imotskim poljem teče rijeka ponornica Vrljika koja sa svojih nekoliko izvora i svojim tokom osigurava da dio područja ima izravan pristup vodi. Osim nje tu su ponornica Suvaja, koja se ulijeva u Prološko blato kroz kanjon Badnjevice na sjeverozapadnom dijelu polja, no nema stalan tok otkad je izgrađeno akumulacijsko jezero u Ričicama, a iz Prološkog blata (poplavnog područja) periodično otječe Jaruga koja prati južni rub polja te se ulijeva u Vrljiku. Osim navedenih i drugih manjih tekućica, po Krajini, a posebno u okružju Imotskog polja, postoje krška jezera od kojih su najpoznatiji Modro i Crveno jezero kod Imotskog, Dva oka kod Prološca, te Galipovac kod Lokvičića. Svi vodni resursi imaju svoju važnost i kao izvori vode, ali isto tako i po kulturnoj vrijednosti jer je dio njih zaštićen i oblikuju pejzaž tog prostora. Tako se od zaštićene prirodne baštine mogu izdvojiti rijeka Vrljika (posebni rezervat), Imotska jezera – Gaj (zaštićeni krajolik), Prološko blato (zaštićeni krajolik), Crveno jezero (geomorfološki spomenik prirode), Modro jezero (geomorfološki spomenik prirode) i planinski masiv Biokova (park prirode) (Kunst i Boranić Živoder, 2018). Ukoliko se uzmu u obzir lokaliteti koji spadaju pod ekološku mrežu Natura 2000 (izvor Krčevac i bočni kanal uz Vrljiku), zaštićene površine ukupno prekrivaju 75,4 km², odnosno oko 12% površine Imotske krajine, od čega na park prirode otpada 59,2 km², a svi oni zajedno čine dio međunarodne mreže UNESCO-ovih Geoparkova pod područjem Geoparka Biokovo-Imotska jezera (GP, 2024). Osim prirodne baštine, kulturno-povijesni spomenici isto tako nisu u zaostatku – od brojnih kulturnih dobara (sakralna i svjetovna arhitektura, arheološka nalazišta, zbirke), važno je naglasiti lokalitet Veliku i Malu Crljivicu u Općini Cisti Provo, koji je uvršten na UNESCO-vu listu svjetske baštine, (Kunst i Boranić Živoder, 2018). Na relativno malom području postoji bogatstvo i raznolikost baštine.

Za najveći dio krajine, klimatsko obilježje je umjereno toplo te se može svrstati u izmijenjenu mediteransku klimu zbog blizine Jadranskog mora, što znači da su varijacije u temperaturi zraka mnogo su manje nego na kontinentu (Kunst i Boranić Živoder, 2018). Ostale

Sl. 2. Naselja Imotske krajine s prometnom infrastrukturom

Izvor: DGU, 2016; OSM, 2024

značajke su niže temperature nego u primorju, veće temperaturne amplitude, sredozemni padalinski režim sa suhim ljetima i izrazito vlažnom zimskom polovicom godine (Kunst i Boranić Živoder, 2018).

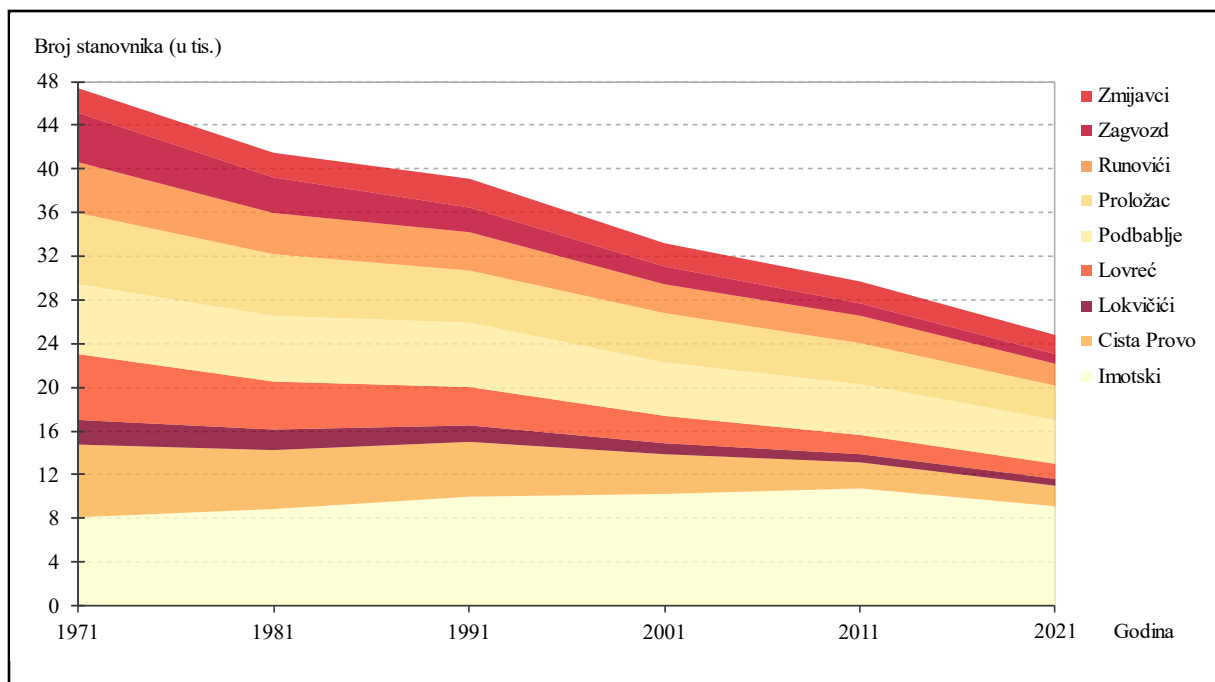
Kada se promatra prostorna povezanost Imotske krajine s okolnim i širim područjem, zbog relativne blizine, od gotovo osamdeset kilometara udaljenosti, gravitira makroregionalnom centru Splitu, a od jačih regionalnih centara nedaleko su Makarska, Omiš i Sinj. Postojeća cestovna infrastruktura omogućuje kvalitetnu povezanost svih naselja – kroz općinu Zagvozd prolazi autocesta A1 (sl. 2.), gdje se ujedno nalazi istoimeni ulaz, no lokalno se stanovništvo nerijetko oslanja i na sjevernije ulaze ovisno o mjestu njihova prebivališta. Time je omogućena brža povezanost s drugim dijelovima države. Od velike su važnosti državna cesta D60, koja povezuje općine Cistu Provo, Lovreć, Lokvičiće, Podbablje, Proložac i Grad Imotski i državna cesta D76 koja izravno povezuje Grad Imotski, općine Podbablje i Zagvozd s Makarskom rivijerom, odnosno Jadranskom magistralom pomoću tunela Sveti Ilija (sl. 2.) koji predstavlja važnu sponu između obale i zaleđa. Krajinom još prolaze državna cesta D39 koja

povezuje Općinu Cistu Provo s Jadranskom magistralom prema Zadvarju i državna cesta D62 koja povezuje Općinu Zagvozd sa Šestanovcem i Vrgorcem. Županijske ceste međusobno povezuju naselja i ostvaruju pristup stanovništva državnim cestama (sl. 2.), a za sva izoliranija naselja oslonac čine lokalne i druge ceste. S obzirom da ne postoji željeznička infrastruktura, automobilski prijevoz predstavlja jedinu mogućnost kretanja, najčešće osobnim automobilom, no postoji nekoliko dnevnih autobusnih linija prema Splitu i Zagrebu. Iako nedostaci postoje, općenito gledajući Imotska krajina ima zadovoljavajuću povezanost s ostalim dijelovima Dalmacije, a ujedno i ostatka Hrvatske.

2.2 Demografska i socioekonomska obilježja Imotske krajine

Kroz naredno poglavlje prikazat će se trenutna demografska i socioekonomska obilježja Imotske krajine, kao i podaci vezani za razdoblje u 20. stoljeću s ciljem definiranja promjena i procesa koji su se odvijali, od kojih pojedini traju i dan danas. Za kvalitetnije razmatranje referentnih godina 1991. i 2021., prvo je potrebno ustanoviti što je dovelo do tog stanja i navesti čimbenike koji su bili važni za oblikovanje demografske slike Hrvatske te Imotske krajine kroz 20. stoljeće.

U Hrvatskoj su se redoviti popisi stanovništva počeli provoditi od 1857. godine, pa je tako moguće pratiti i zabilježenu promjenu broja stanovnika u Imotskoj krajini. Općenito, nije postojala konzistentna promjena između popisnih razdoblja, već je stanje bilo podložno fluktuacijama/stagnaciji zbog učinaka svjetskih ratova, raznih bolesti, industrijalizacije i urbanizacije, ruralnog egzodusa kroz djelovanje deagrarizacije, deruralizacije i emigracije, koji su samo neki od osnovnih procesa (Rimanić i dr., 2005). U prvom popisu, Krajina je brojila 23.173 stanovnika, a u narednim popisima sve do 1971. godine, broj stanovnika je rastao te dosegao maksimum s 47.354 stanovnika (Puljiz, 1991). Nakon 1971. godine, svaki popis ukazivao je na sve veći pad broja stanovništva te bilježenje ubrzanog depopulacijskog trenda (sl. 3.). Za razliku od cijele Hrvatske, u kojoj je zabilježeno 19,6% porasta stanovnika od 1953. do 1991. godine, u Imotskoj se krajini za isto razdoblje zabilježio pad od 16% (Puljiz, 1991). Kada se jedinice lokalne samouprave proučavaju zasebno, do 1991. godine rast bilježe samo Općina Zmijavci i Grad Imotski, a u naredna dva popisa preostaje samo Grad Imotski s karakterističnim rastom za gradska središta, nakon kojega i on počinje opadati (sl. 3.). Taj inicijalni rast može se objasniti na način da se dio stanovnika iz okolnih ruralnih naselja preselilo u Grad i napustio poljoprivredu zbog boljih životnih prilika, bez da značajnije

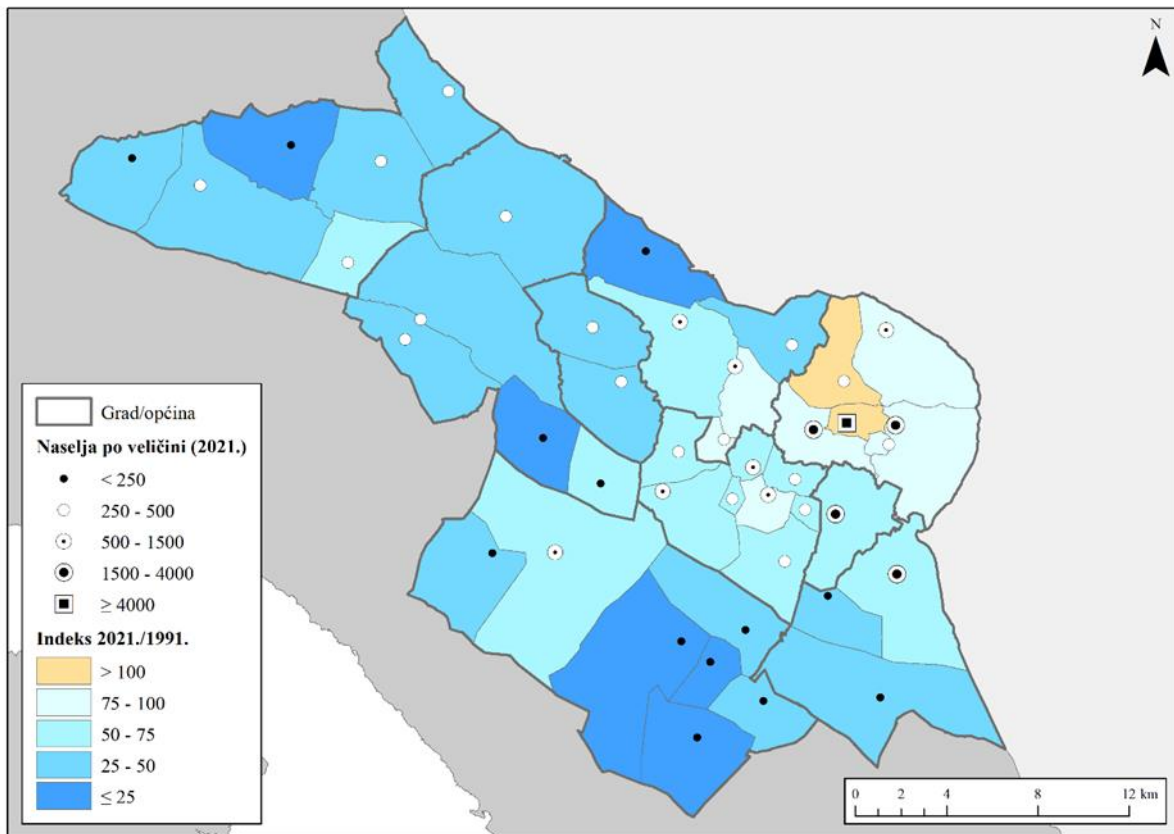

Sl. 3. Kretanje broja stanovnika u jedinicama lokalne samouprave Imotske krajine od 1971. do 2021. godine

Izvor: DZS, 2024a; DZS, 2024b; DZS, 2024c; DZS, 2024d; Puljiz, 1991

mijenjaju životno okruženje u odnosu na prije. Važno je pri tome ne izostaviti da je broj doseljenih u Imotski manji od cjelokupnog broja iseljenog stanovništva iz okolnih ruralnih naselja (Rimanić i dr., 2005). Tako Imotska krajina postupno bilježi pad broja stanovnika (sl. 3.), a u posljednjem popisu unutar svih jedinica lokalne samouprave bilježi se 24.747 stanovnika (DZS, 2024d). Uspoređujući popis iz 1971. s najviše stanovnika s posljednjim popisom iz 2021. godine (sl. 3.), može se primijetiti da jedino Grad Imotski ima veći broj stanovnika u odnosu na prije, a najveće relativne razlike prisutne su u Općini Zagvozd, Općini Lovreć i Općini Cisti Provo koja ujedno broji najveći apsolutni pad s razlikom od 4.816 stanovnika u odnosu na prije. Ostale općine također bilježe smanjenje stanovnika, a općenita situacija Imotske krajine nedaleko je od toga da bude na manje od pola ukupnog broja stanovnika u odnosu na 1971. godinu te da ima manje stanovništva u odnosu na 1857. godinu. S obzirom da se u radu uspoređuje način korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova između 1990. i 2018. godine, važno je utvrditi konkretnije trendove u promjeni broja stanovnika između dva promatrana razdoblja koristeći se popisima iz 1991. i 2021. na razini naselja Imotske krajine. Kada se računa indeks promjene, u odnos se stavljaju zadnji popis stanovništva koji se dijeli s istim podatkom iz starijeg popisa te se množe sa sto da bi se jednostavno prikazao stupanj razlike u podacima. Ako indeks iznosi manje od 100, znači da postoji trend

populacijskog smanjenja, a veće od 100 suprotno. Osim Imotskog i Glavine Gornje unutar Grada Imotskog, sva ostala naselja Imotske krajine bilježe smanjenje broja stanovnika usporedo s 1991. godinom, no ni ta dva naselja se ne mogu izričito izdvojiti u pozitivnom smislu jer je samo osigurana stagnacija stanovništva, ali ne i jači rast (sl. 4.).

Sl. 4. Indeks promjene stanovništva Imotske krajine između 1991. i 2021. godine

Izvor: DGU, 2016; DZS, 2024a; DZS, 2024d

Najmanji indeks znači da je po naseljima u 2021. godini ostvaren gubitak od preko 75% stanovništva u odnosu na 1991. godinu, u 2021. te označava najveći trend gubitka, a prisutan je u naseljima Župa, Župa Srednja i Biokovsko selo u Općini Zagvozd, Dobranje u Općini Cista Provo, Ričice u Općini Proložac i Medov Dolac u Općini Lovreć (sl. 4.). Ta naselja ujedno ne broje više od 250 stanovnika. Naselja s indeksom 75-100, zabilježila su gubitke stanovništva do 35% u odnosu na 1991. godinu, što znači da su gubitci bili manji u odnosu na druge razrede, a uključuju ona naselja u okružju Imotskog i Imotskog polja – Šumet i Donji Proložac u Općini Proložac, Glavina Donja, Medvidovića Draga, Donji Vinjani i Gornji Vinjani u Gradu Imotskom te Drum u Općini Podbablje (sl. 4.). Iz prethodnih navoda jasno je da gotovo cijelom Krajinom vlada negativan trend, koji pomalo počinje zahvaćati i sam Imotski; razlozi situacije

su višestruki, a povezani su s emigracijom stanovništva i općenitom depopulacijom zbog niskog priraštaja i starenja stanovništva koji su bili prisutna i na prijelazu u 21. stoljeće (Puljiz, 1991).

Važnu ulogu u oblikovanju demografske slike Imotske krajine kroz 20. stoljeće, ali i danas, ima emigracija. Stanovništvo se iseljava kako bi pronašli bolje prilike, zaradili i kako bi kvalitetnije živjeli. Razlozi za odlukama često su isprepleteni zbog čega se ne mogu donositi jednostavni zaključci, no u prošlosti za Imotsku krajinu osim emigracije nekad nije bilo drugih rješenja. Kroz veći dio 20. stoljeća, stanovništvo je uglavnom radilo u primarnom sektoru s poljoprivredom i govedarstvom kao najvažnijim ekonomskim granama (Rimanić i dr., 2005). Broj stanovnika bio je u porastu pa je tako nedostajalo dovoljno poljoprivrednog zemljišta da bi se osigurala ekonomska stabilnost i izvori za život (Rimanić i dr., 2005). Sporiji razvoj Imotske krajine poticao je odvijanje procesa emigracije, koja se u području već javlja od 1881. godine (Rimanić i dr., 2005). Stanovništvo je emigriralo svugdje – u druge dijelove Dalmacije, Slavonije, Vojvodine, prekomorske države, zapadnu i srednju Europu (Rimanić i dr., 2005; Puljiz, 1991). Emigranti su uglavnom bili mlada muška populacija koji bi provela nekoliko godina drugdje i zatim se vratili nazad (Rimanić i dr., 2005). Na prijelazu šezdesetih u sedamdesete godine je najveći intenzitet europskih i prekomorskih migracija, pa je u Zapadnoj Njemačkoj u to vrijeme bilo gotovo 8.900 stanovnika iz Imotske krajine (Puljiz, 1991; Rimanić i dr., 2005). Što se tiče unutarnjih migracija, one dobivaju na važnosti nakon Drugog svjetskog rata zbog rasta industrijalizacije i prilika za obrazovanjem, dok pogotovo jačaju od šezdesetih kada započinje proces litoralizacije i stanovništvo iseljava u gradove na obali (Puljiz, 1991; Rimanić i dr., 2005). Osim obale, stanovništvo nerijetko odlazi u Zagreb za boljim prilikama i tako emigracija čini jednu od važnijih demografskih značajki Imotske krajine (Rimanić i dr., 2005). U isto je vrijeme počeo opadati vitalitet stanovništva koje nije iselilo (Puljiz, 1991), a situacija je takva i danas. Za 2023. godinu, vitalni indeks Imotske krajine iznosio je 77,2 što znači da se na 100 umrlih rodilo njih gotovo 77, a vrijednost prirodnog priraštaja bila je -2,95‰ koja označava prirodni pad, koji se već nazirao u istraživanjima tijekom devedesetih godina (DZS, 2024e; Puljiz, 1991). Za direktnu usporedbu, 2000. godine vitalni indeks iznosio je 123,8, s niskim prirodnim priraštajem 2,68‰ (DZS, 2024g), a 2011. vitalni indeks iznosio je 87,7, a prirodni priraštaj -1,57‰ te bio u prirodnom padu (DZS, 2024f). Postojeća emigracija i smanjivanje nataliteta s prirodnim priraštajem utjecali su na negativne demografske trendove, odnosno doveli su do promjene u dobnoj strukturi i uzrokovali starenje stanovništva Imotske krajine (Puljiz, 1991).

Tab. 1. Dobna struktura stanovništva Imotske krajine od 1991. do 2021. godine

Dobna skupina	1991.	%	2001.	%	2011.	%	2021.	%	Indeks 2021./1991.
do 14	8170	21,5	7079	21,4	5960	20,0	3879	15,7	47,5
15-24	6344	16,7	4678	14,2	4231	14,2	3319	13,4	52,3
25-44	10068	26,5	8617	26,1	7155	24,1	5796	23,4	57,6
45-64	8281	21,8	7378	22,3	7187	24,2	6558	26,5	79,2
65 i više	5075	13,4	5272	16,0	5206	17,5	5195	21,0	102,4
Ukupno	37938 ¹		33024 ²		29739		24747		

Izvor: DZS, 2024a; DZS, 2024b; DZS, 2024c; DZS, 2024d

Proces starenja najjednostavnije se prati pregledom stanovništva po dobnim skupinama uz pomoćne pokazatelje. Ukupno stanovništvo dijeli se na sljedeće kategorije: djeca (0-14), mladi (15-24 godine), mlađi aktivni kontigent stanovništva (25-44 godine), stariji aktivni kontigent (45-64 godine) i staro stanovništvo (65 i više godina) (Puljiz, 1991). Udio mlađeg stanovništva (do 14 i 15-24 godine) 1991. godine iznosio je 38,2%, a 2021. 29,1% što je značajna razlika u njihovim odnosima (tab. 1.). Udio aktivnog kontigenta (25-44 i 45-64) 1991. godine iznosio je 48,3%, a 2021. 49,9% tako da je gotovo ostao na istoj razini, a najstariji kontigent stanovništva porastao je s udjela 13,4% 1991. godine na 21,0% u 2021. i time čini nešto više od petine stanovništva Imotske krajine (tab. 1.). Podaci za 2000. i 2011. godinu ukazuju na trend kojom se stanje mijenjalo (tab. 1.). Za promatranje promjena unutar samih dobnih skupina može se koristiti indeks kao prikladan pokazatelj, a oni ukazuju na sljedeće – od 1991. do 2021. broj djece smanjio se za 52,5%, broj mladih smanjio se za 47,7%, broj mlađeg aktivnog kontigenta za 42,4%, broj starijeg aktivnog kontigenta smanjio se za 30,8%, a broj starog stanovništva porastao je za 2,4% i to je jedina skupina sa zabilježenim porastom (tab. 1.). To reflektira činjenicu da iako je Imotska krajina izgubila znatan broj stanovništva, starenje se odvija u takvoj mjeri da ne ostavlja prostora za apsolutno smanjenje starog kontigenta, odnosno brojka se nadoknađuje bez obzira na mortalitet. Osim uvida u dobnu strukturu stanovništva, pogodan pokazatelj odnosa starog i mladog stanovništva čini indeks starenja. Ovaj indeks predstavlja postotni udio osoba starih 60 i više godina (stariji) u odnosu na broj osoba starih 0 – 19 godina (mlađi), a kada je indeks veći od 40% to pokazuje da je stanovništvo određenog područja zašlo u proces starenja.

¹ Broj ne odgovara ukupnom broju stanovništva 1991. godine iz nepoznatih razloga.

² Broj ne odgovara ukupnom broju stanovništva 2001. godine jer je dob 229 ispitanika bila nepoznata.

Tab. 2. Indeks starenja po jedinicama lokalne samouprave Imotske krajine za 1991. i 2021. godinu

Grad/općina	Indeks starenja	
	1991.	2021.
Cista Provo	62,2	237,7
Imotski	42,6	96,7
Lokvičići	84,7	179,7
Lovreć	106,6	230,6
Podbablje	49,2	121,5
Proložac	57,9	117,6
Runovići	82,4	154,9
Zagvozd	117,2	186,3
Zmijavci	46,9	129,7
<i>Imotska krajina</i>	61,1	127,9

Izvor: DZS, 2024a; DZS, 2024d

Za 1991. godinu, Imotska je krajina u cijelosti imala jako povoljan indeks koji je iznosio 61,1 što znači da je mladih bilo više od skupine starijih za 38,9% (tab. 2.). Pojedinačno po jedinicama lokalne samouprave, najbolje se nosio Grad Imotski koji je imao čak 57,4% više mlađih od starijih, a Općina Zmijavci i Općina Podbablje pratili su s nešto manjom razlikom (tab. 2.). Općine koje su već tada imale više starijih bile su Zagvozd i Lovreć; u Općini Zagvozd starijih je bilo više od mlađih za 17,2%, a u Lovreću s manjim iznosom od 6%, no ipak nijedna općina nije zašla u proces starenja (tab. 2.). U 2021. godini dogodio se preokret situacije gdje samo Grad Imotski ima indeks ispod 100, odnosno ima 3,3% više mlađih od starijih, što samo po sebi nije velika razlika (tab. 2.). Od ostalih jedinica lokalne samouprave, najgore je stanje u Općini Cisti Provo koja broji 137,7% više starijih u odnosu na mlađe tako da je izrazitom procesu starenja, a prema popisu iz 1991. imala je 37,8% više mlađih (tab. 2.). Nijedna druga općina ne bilježi toliku razliku između promatranih razdoblja, no u približno kritičnom stanju je Općina Lovreć sa 130,6% više starijih od mlađih što je uvrštava u izrazit proces starenja, no za razliku od Ciste Provo ona je već u 1991. ukazivala na njegove znakove (tab. 2.). Druge općine koje premašuju indeks veći od 40% su Zagvozd s 86,3%, Lokvičići sa 79,7% i Runovići s 54,9% više starijih nego mlađih što ukazuje da je stanovništvo tih područja zašlo u proces starenja (tab. 2.). Iako je Općina Zagvozd 1991. imala najveći indeks, druge općine su je

premašile za 2021. godinu što je moglo biti prouzrokovano iseljavanjem i stanjem prirodnog priraštaja.

Tab. 3. Kućanstva Imotske krajine prema broju članova u 2001.³ i 2021. godini

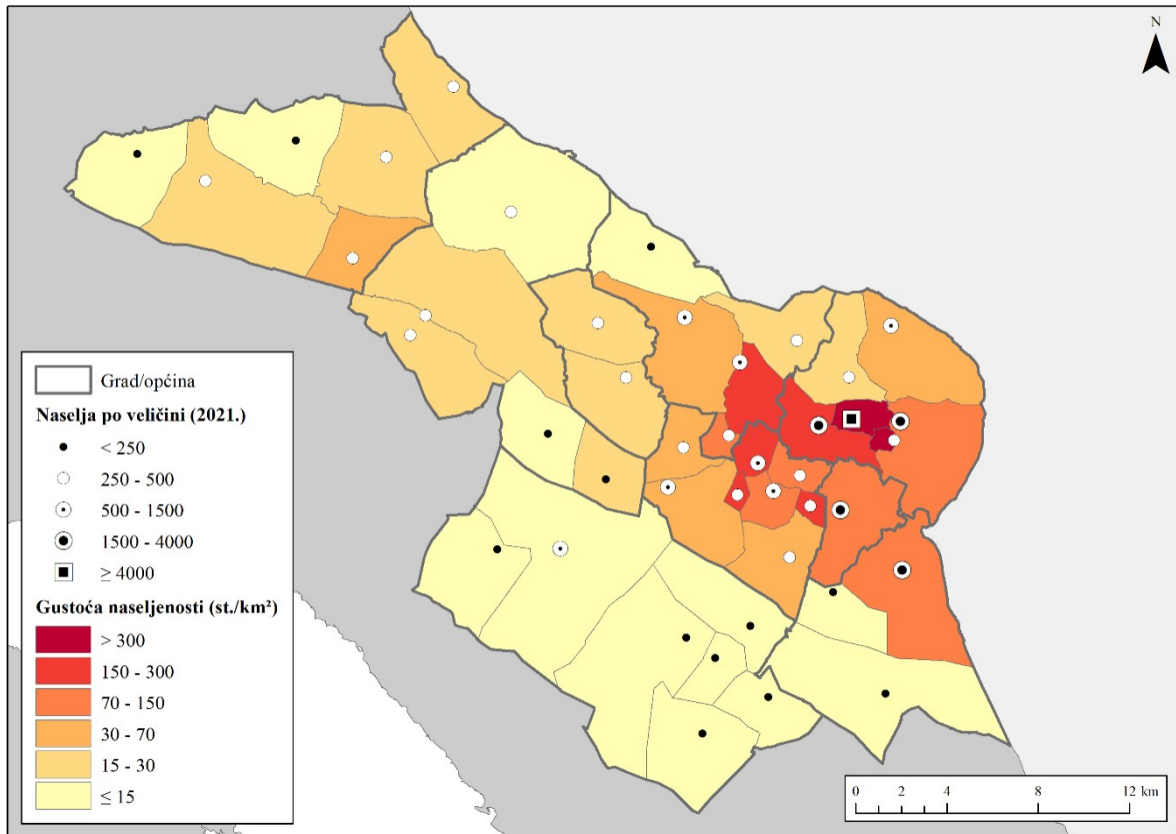
Broj članova	Kućanstva					
	2001.	%	2021.	%	Promjena 2001-2021	Indeks 2021./2001.
1	1671	18,2	1811	23,8	140	108,4
2	1913	20,9	1678	22,1	-235	87,7
3	1201	13,1	1085	14,3	-116	90,3
4	1297	14,2	1084	14,3	-213	83,6
5	1305	14,3	875	11,5	-430	67,1
6	837	9,1	510	6,7	-327	60,9
7 i više	937	10,2	558	7,3	-379	59,6
Ukupno	9161	100	7601	100		

Izvor: DZS, 2024b; DZS, 2024d

Podatak koji također vrijedno proučiti je broj članova po kućanstvima i promjena koja se dogodila. S pretpostavkom o promijenjenom načinu života u odnosu na prošlost, zajedno sa smanjenjem broja stanovništva, očekuje se da će postojati određene razlike po udjelima i sastavu kućanstava. U 2001. godini, na području Imotske krajine najviše je dvočlanih kućanstava koji čine 20,9% svih kućanstava, a zatim slijede samačka kućanstva s 18,2% (tab. 3.). Tročlana, četveročlana i peteročlana kućanstva zauzimaju približno jednak udio u sastavu privatnih kućanstava od 13 do 14%, šesteročlanih je manje s 9,1%, a kućanstava sa sedam i više članova je 10,23% (tab. 3.). U 2021. godini, najviše je samačkih kućanstava s 23,8%, nakon čega prate dvočlana kućanstva s 22,1% (tab. 3.). U odnosu na starije razdoblje, povećao se udio samačkih i dvočlanih kućanstava u općem sastavu, a samačka kućanstva bilježe i apsolutan porast (tab. 3.). Za 2021. godinu gotovo je izjednačen broj tročlanih i četveročlanih kućanstava koji svaki zasebno imaju udio od 14,3% te je udio sličan onome u 2001. godini, za razliku od kojeg peteročlana, šesteročlana kućanstva i kućanstva sa 7 i više članova zauzimaju manji udio u ukupnom sastavu (tab. 3.). Promjene se jasnije uočavaju kad se izračuna indeks za svaku skupinu, pa je tako samačkih kućanstava u 2021. godini više za 8,4%, dvočlanih je manje za

³ S obzirom da podaci o ovoj pojavi nisu bili dostupni za 1991. godinu, iskoristili su se sljedeći mogući, pa se tako izvršila usporedba podataka iz 2001. s podacima iz 2021. godine

12,3%, tročlanih za 9,7%, četveročlanih za 16,4%, peteročlanih za 32,9%, šesteročlanih 39,1% i kućanstava sa 7 i više članova manje je za 40,4% (tab. 3.). Dakle, uviđa se općenit pad prosječne veličine kućanstva, od kojih najviše opadaju ona s preko pet i više članova.

Sl. 5. Gustoća naseljenosti po naseljima Imotske krajine prema popisu iz 2021. godine

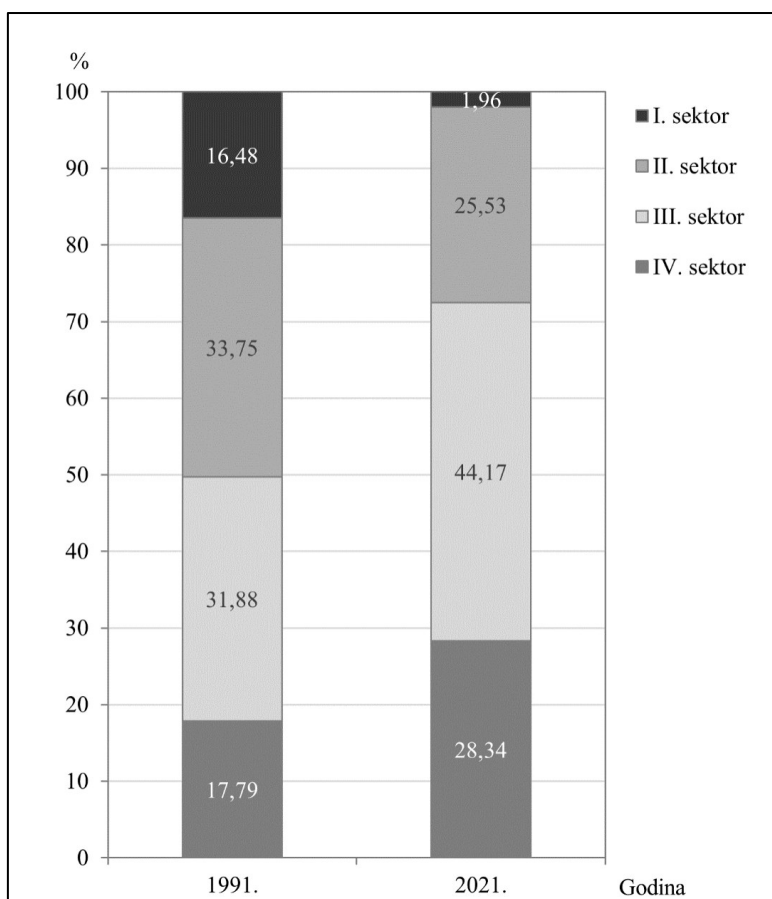
Izvor: DGU, 2016; DZS, 2024d

Za promatranje prostorne raspodjele stanovništva Imotske krajine, pogodno je proučiti veličinu i pokazatelj gustoće naseljenosti za dobivanje uvida u postojeću raspršenost. Na području Imotske krajine nalazi se 43 naselja od kojih je najveći grad Imotski (4.008) i čini jedino naselje koje ima preko 4.000 stanovnika (sl. 5.). U skupini od 1.500 do 4.000 stanovnika spadaju naselja Donji Vinjani (1.735) i Glavina Donja (1.625) u Gradu Imotskom, zatim Runovići (1.706) u Općini Runovići i Zmijavci (1.654) u Općini Zmijavci (sl. 5.) i sva naselja smještena su na rubnom dijelu Imotskog polja. Naselja od 500 do 1.500 stanovnika imaju nešto veću rastrkanost, od kojih se posebno izdvaja naselje Zagvozd kao jedino veće naselje u perifernim dijelovima Imotske krajine (sl. 5.). Iako nije u blizini Grada, nalazi se na izvrsnom prometnom položaju kao čvorište državnih cesta i autoceste (sl. 2.). Naselja s manje od 250 stanovnika nalaze se na rubnim područjima krajine što povećava njihovu izoliranost (sl. 5.).

Područje Imotske krajine pri tom bilježi neravnomjernu, to jest koncentriranu raspodjelu gdje naselja u okružju Imotskog polja imaju gušću naseljenost u odnosu na naselja koja su perifernije smještena, čemu pripomaže njihova manja površina (sl. 5.). Najveću gustoću naseljenosti ima samo urbano središte Imotski, s kojim još naselje Medvidovića Draga broji preko 300 st/km², a također spada u područje Grada. Slijede naselja s gustoćom od 150 do 300 st/km², a tu spadaju Hršćevani, Grubine, Ivanbegovina u Općini Podbablje, zatim Glavina Donja u Gradu Imotskom i Donji Proložac u Općini Proložac (sl. 5.). Naselja koja bilježe od 70 do 150 st/km², ujedno iznad hrvatskog prosjeka gustoće naseljenost, su Drum i Kamenmost u Općini Podbablje, Šumet u Općini Proložac, Općina Zmijavci, Donji Vinjani u Gradu Imotskom i Runovići u Općini Runovići (sl. 5.). Naselja s gustoćom naseljenosti od 30 do 70 st/km² zahvaćaju brdski prostor oko Imotskog polja, uz naselje Cistu Provo u istoimenoj općini koja također spada u tu skupinu (sl. 5.). Ostala naselja bilježe jako nisku gustoću naseljenosti što se preklapa s njihovim odvojenim smještajem, a ujedno i površinom koju zahvaćaju (sl. 5.). To pogotovo vrijedi za sve naselja Općine Zagvozd koja se nalazi u podnožju Biokova. Sveukupno, prosječna gustoća naseljenosti za cijelo područje Imotske krajine iznosi oko 40 st/km² što je ispod hrvatskog prosjeka.

Osim demografskih obilježja, za dobivanje kvalitetnijeg uvida u određeni prostor važno je analizirati ekonomske djelatnosti lokalnog stanovništva (sl. 6.), pogotovo kada se istražuje promjena načina života. Prema podacima popisa stanovništva iz 1991. godine u Imotskoj krajini od ukupnog broja aktivnog stanovništva (7.969⁴) najviše je aktivnih bilo u sekundarnom sektoru (2.535) u kojem je najviše zaposlenih bilo u industriji i rudarstvu (1.691) te građevinarstvu (691), a u tercijarnom sektoru (2.395) najveću zaposlenost imala je trgovina (1.003) (sl. 6.) (DZS, 2024a). Iako primarni sektor po sebi nije bio dominantan, u poljoprivredi i ribarstvu bio je najveći broj zaposlenih (1.222) nakon industrije i rudarstva (DZS, 2024a). Trideset godina kasnije, prema popisu iz 2021. godine na području Imotske krajine bilo je 8.480 zaposlenih aktivnih stanovnika, od kojih je gotovo polovica zaposlena u tercijarnom sektoru (sl. 6.) (DZS, 2024d). Trgovina zapošljava najviše (1.354), a prati ju pružanje usluga smještaja (976) (DZS, 2024d). Kvartarne djelatnosti ostvarile su porast i zapošljavaju nešto manje od trećine aktivnog stanovništva (2.403), u odnosu na 1991. godinu kada je to bila gotovo petina (1.344) (DZS, 2024a; DZS, 2024d). Sekundarni sektor bilježi smanjeni udio zaposlenih (2.165), unutar kojeg

⁴ Ukupan broj aktivnog stanovništva ubraja „ostala zanimanja“ i „radnike bez određenog zanimanja“ koji nisu uvršteni u grafikon na slici 6.

Sl. 6. Zaposleno stanovništvo Imotske krajine prema sektorima djelatnosti u 1991. i 2021. godini

Izvor: DZS, 2024a; DZS, 2024d

građevinarstvo zapošljava značajan broj aktivnog stanovništva (1.276), s manjim udjelom zaposlenih u industriji (634) kao posljedica zatvaranja nekadašnjih tvornica, no najveće smanjenje zahvatilo je primarni sektor koji zapošljava jedva 2% aktivnog stanovništva (166) (DZS, 2024d). Imotsku krajinu deagrarizacija je zahvatila u šezdesetim godinama otkada broj zaposlenih u primarnom sektoru otpada jer stanovništvo ima više opcija za zapošljavanjem (Rimanić i dr., 2005). Prema Sl. 6 vidi se da je primarni sektor gotovo nestao, a većinu zaposlenog aktivnog stanovništva nose tercijarni i kvartarni sektor. Nestale su nekadašnje tvornice, a poljoprivreda se sve više napušta, pogotovo od devedesetih godina (Rimanić i dr., 2005). Glavni proizvođači u Imotskoj krajini bili su veliki državni poljoprivredni kombinati koji su prestali djelovati, a privatizacija i podjela zemlje na male parcele postali su prepreka daljnjeg razvoja poljoprivrede (Rimanić i dr., 2005; Lončar i Cvitanović, 2012). Velik dio poljoprivrednog zemljišta prepušten je zarastanju. Promjene u važnosti poljoprivrede za lokalno stanovništvo Imotske krajine mogu se zapaziti usporedbom poljoprivrednih površina

Tab. 4. Odabrane poljoprivredne površine Imotske krajine u 2003. i 2023. godini po njihovoj površini

Poljoprivredna površina	km ²	
	2003.	2023.
Oranice	8,9	3,0
Livade	5,6	2,3
Pašnjaci	2,5	4,4
Voćnjaci	0,6	0,4
Vinogradi	7,0	3,1
Ukupno	24,7	13,3

Izvor: DZS, 2024h; LAG Adrion, 2023

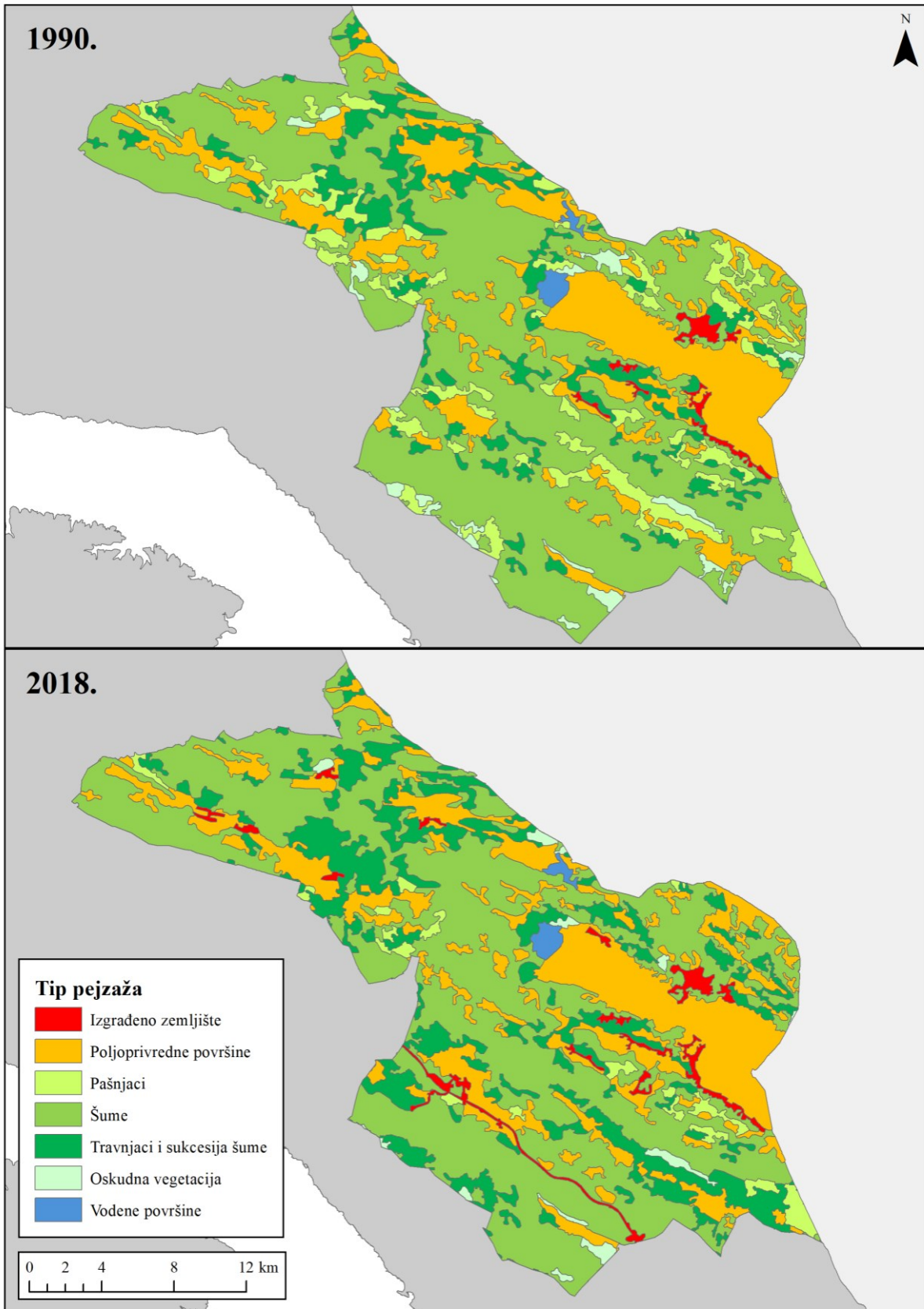
između razdoblja 2003. i 2023. godine. U 2003. godini, najveće površine zauzimale su oranice i vinogradi (15,9 km²) čije su površine u 2023. godini prepolovljene (6,1 km²) (tab. 4.). Još su livade i voćnjaci izgubili na površini, a jedino je broj pašnjaka porastao s 2,5 km² na 4,4 km² (tab. 4.). Sveukupna promjena između dva razdoblja iznosi 11,4 km² što svodi postotak tih površina za cijeli prostor Imotske krajine na nešto više od 2% za 2023. godinu. To jasno upućuje na napuštanje poljoprivrednih zemljišta i na postupni nestanak poljoprivrednog pejzaža.

3. Analiza promjene pejzaža i načina života u Imotskoj krajini

3.1 Način korištenja zemljišta i zemljišni pokrov u Imotskoj krajini 1990. i 2018. godine

Na temelju CLC baze podataka o načinu korištenja zemljišta i zemljišnom pokrovu iz 1990. godine, na području Imotske krajine izdvojeno je sedam tipova pejzaža: *Izgrađeno zemljište*, *Poljoprivredne površine*, *Pašnjaci*, *Šume*, *Oskudna vegetacija*, *Vodene površine* (sl. 7). Na isti način su se podaci za 2018. godinu svrstali u istih sedam tipova pejzaža. Na tip pejzaža *Izgrađeno zemljišta* odnose se cestovna mreža i pripadajuće zemljište, športsko rekreacijske površine, a najveći dio čine nepovezana gradska područja odnosno naselja. Za 1990. godinu, cestovna mreža nije zabilježena, a od postojećih 43 naselja, u podacima ih je bilo prikazano osam: Imotski, Donji Vinjani i Glavina Donja unutar Grada Imotskog, Poljica, Drum i Grubine unutar Općine Podbablje te Zmijavci i Runovići unutar istoimenih općina (sl. 7.). Može se pretpostaviti da ostala naselja i postojeća cestovna mreža nisu bili uključeni u podatke

zbog njihove nedovoljne površine odnosno širine, što je pogotovo problem u slučaju naselja od nekoliko raštrkanih zaselaka. Za 2018. godinu primjetna su povećanja, od kojih se jasno vidi pojava prometne infrastrukture, a uz ona prije navedena naselja sada su zabilježeni Hršćevani i Podbablje Gornje u Općini Podbablje, Donji Proložac u Općini Proložac, Cista Provo, Cista Velika i Svib u Općini Cista Provo, Lovreć i Studenci u Općini Lovreć i Zagvozd u istoimenoj općini (sl. 7.). Tip pejzaža *Poljoprivredne površine* sastoji se od nenavodnjavanog obradivog zemljišta, vinograda, maslinika, mozaika poljoprivrednih površina i pretežno poljoprivrednog zemljišta sa znatnim udjelom vegetacije. Velik dio prekriva područje Imotskog polja, a ostale površine su raštrkane ili smještene u krškim uvalama u blizini naselja (sl. 7.). Tip pejzaža *Pašnjaci* sastoji se samo od pašnjaka koji su zasebno izdvojeni zbog značajne prisutnosti u 1990. godini i velikog gubitka na površini u 2018. godini, upućujući na sukcesiju vegetacije (sl. 7.). Tip krajolika *Šume* prisutan je na cijelom području Imotske krajine, a sastoje se od bjelogorične, crnogorične i mješovite šume. Bjelogorična šuma kao prirodni vegetacijski pokrov tog područja čini najveći udio, u odnosu na koju su crnogorične i mješovite šume na vrlo malim površinama, za koje se pretpostavlja da su samonikle od namjerno pošumljivanih područja (sl. 7.) (RIm, 2023). Za taj tip pejzaža vidne razlike između 1990. i 2018. nisu uočljive. Tip *Travnjaci i sukcesija šume* kao što naziv upućuje obuhvaća prirodne travnjake i sukcesiju šume koji su posljedica napuštanja poljoprivrednog zemljišta i zahvaćeni su degradacijom zemljišnog pokrova. Sukcesija šume bila je zabilježena u podacima za 1990. i 2018. godinu, za razliku od koje se prirodni travnjaci tek bilježe u 2018. godini, najčešće na mjestu nekadašnjih pašnjaka (sl. 7.). Tip pejzaža *Oskudna vegetacija* odnosi se dijelove prostora s niskim raslinjem ili na ono bez ikakvog raslinja pa tako obuhvaća mediteransku grmoliku vegetaciju, gole stijene, područja s oskudnom vegetacijom i opožarena područja. U 1990. godini na vrlo malim površinama nalazile su se gole stijene koje nisu zabilježene u podacima za 2018. godinu, što upućuje da su bile zahvaćene procesom vegetacijske sukcesije. Opožareno područje zabilježeno je u podacima za 2018. godinu no zbog karakteristika zemljišta uvršteno je u navedeni tip pejzaža. Tip pejzaža *Vodene površine* uključuje vodena tijela i kopnene močvare, koje konkretno prikazuje Prološko blato u Imotskom polju i Zeleno jezero kod naselja Ričice u Općini Proložac i u 1990. i u 2018. godini (sl. 7.). Preostali su vodni objekti nedovoljno velike površine, odnosno širine zbog čega nisu zabilježeni u podacima.

Sl. 7. Prikaz tipova pejzaža 1990. i 2018. godine u Imotskoj krajini

Izvor: CLMS, 2024; DGU, 2016

Tab. 5. Promjena tipova pejzaža u Imotskoj krajini od 1990. do 2018. godine

Tip pejzaža	1990		2018		Promjene 1990-2018	
	km ²	%	km ²	%	km ²	Indeks
Izgrađeno zemljište	6,1	1,0	14,6	2,4	8,4	236,9
Poljoprivredne površine	132,0	21,6	147,0	24,1	15,0	111,4
Pašnjaci	59,3	9,7	14,5	2,4	-44,8	24,5
Šume	333,0	54,5	317,4	52,0	-15,6	95,3
Travnjaci i sukcesija šume	64,0	10,5	106,2	17,4	42,2	166,0
Oskudna vegetacija	12,8	2,1	7,1	1,2	-5,6	55,8
Vodene površine ⁵	3,4	0,5	3,8	0,6	0,4	112,0
Ukupno	610,6		610,6			

Izvor: CLMS, 2024

Kada se promatra stanje za pojedina razdoblja, u 1990. godini prema tipu pejzaža najveći udio zauzimale su *Šume* s više od pola (54,5%) ukupne površine Imotske krajine (tab. 5.). *Poljoprivredne površine* kao druge po zastupljenosti činile su petinu površine (21,6%), a po značaju još treba spomenuti *Travnjake i sukcesiju šuma* s 10,5% koja ukazuje da je napuštanje zemljišta i tada bilo prisutno te *Pašnjake* s 9,7% prekrivene površine (tab. 5.). Prelaskom na situaciju u 2018. godini, *Šume* su još uvijek zauzimale najveći dio prostora, no manje u odnosu na prethodno razdoblje (52,0%) (tab. 5.). Udio *Poljoprivrednih površina* porastao je na gotovo četvrtinu površine (24,1%) Imotske krajine, a ostale značajne promjene bile su pad udjela površina prekrivenih *Pašnjacima* (2,4%) i porast udjela *Travnjaka i sukcesije šuma* na 17,4% (tab. 5.). Međusobne razlike između tipova pejzaža najjednostavnije je izvući upotrebom indeksa čiji rezultati ukazuju na slijedeće: u odnosu na 1990., u 2018. godini površina *Izgrađenog zemljišta* porasla je za 136,9%, *Poljoprivrednih površina* za 11,4% i *Travnjaka i sukcesije šume* za 66,0%, dok su *Pašnjaci* zabilježili pad od 75,5%, *Šume* 4,7% i *Oskudna vegetacija* bilježila je 44,2% gubitka površine (tab. 5.).

⁵ S obzirom da vodene površine čine Prološko blato (poplavno područje) i Zeleno jezero (akumulacijsko jezero) fluktuacije u brojkama su za očekivati zbog čega se neće spominjati u razradi.

3.2 Razvojni tipovi pejzaža u Imotskoj krajini

Za potrebe utvrđivanja prostornih promjena u tipovima pejzaža izradila se karta preklapanjem podataka iz 1990. godine s 2018. po uzoru na Hamzić i Fuerst-Bjeliš (2021a) čime se odredilo šest razvojnih tipova pejzaža Imotske krajine. Razvojni tipovi pejzaža Imotske krajine su *Izgradnja* – prenamjena zemljišta iz drugih načina korištenja zemljišta i zemljišnih pokrova u izgrađeno zemljište; *Agrarizacija* – prenamjena zemljišta iz drugih načina korištenja zemljišta i zemljišnih pokrova u poljoprivredne površine; *Sukcesija* - prijelaz zemljišta iz drugih načina korištenja zemljišta i zemljišnih pokrova u travnjake i sukcesiju šuma ili šume; *Degradacija* - prijelaz zemljišta iz drugih načina korištenja zemljišta i zemljišnih pokrova u oskudnu vegetaciju ili prijelaz zemljišta iz šuma u travnjake i sukcesiju šuma; *Stagnacija* - zemljište nije prenamijenjeno, odnosno promijenjeno, nego je isti način korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova; *Vodene površine* - zemljište koje je u jednoj od promatranih godina bilo pod vodenom površinom (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021a).

Tab. 6. Površina i udjeli razvojnih tipova pejzaža Imotske krajine za razdoblje 1990./2018.

Razvojni tipovi pejzaža	Površina	
	km ²	%
Izgradnja	8,42	1,38
Agrarizacija	26,81	4,39
Sukcesija	58,73	9,62
Degradacija	13,79	2,26
Stagnacija	502,44	82,29
Vodene površine	0,40	0,07
UKUPNO	610,60	

Izvor: CLMS, 2024

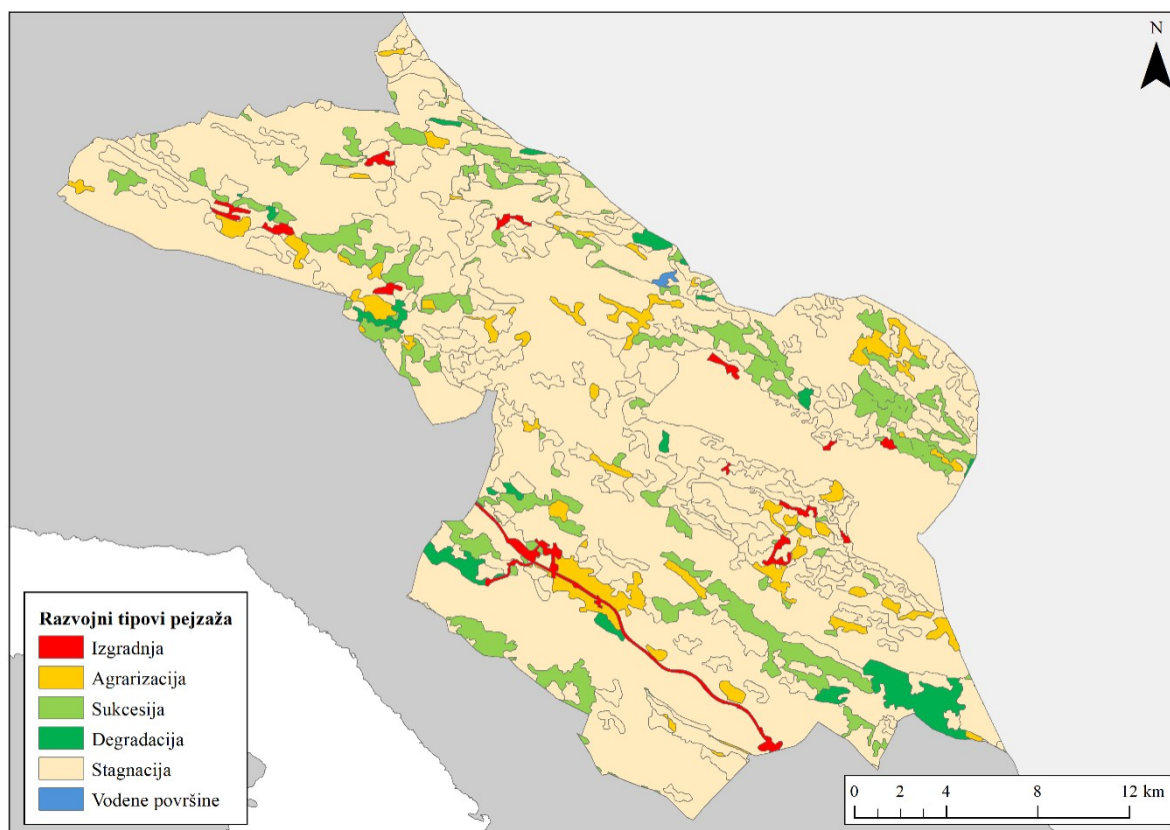
Prema dobivenim rezultatima, razvojni tip pejzaža *Izgradnja* odnosi se na 1,38% područja Imotske krajine (tab. 6.). To su sve površine prenamijenjene u izgrađeno zemljište. U promatranom razdoblju najviše je došlo do prenamjene poljoprivrednih površina i šuma u izgrađeno zemljište (tab. 7.). Zabilježena je pojava prometne infrastrukture, odnosno autoceste koja je puštena u promet 2008. godine, a u označenim naseljima dogodilo se proširenje i zadovoljili se minimalni uvjeti veličine poligona za uvrštavanje u CLC bazu podataka. Uspoređujući povećanje izgrađenosti i povećanje broja stanovnika, ono je samo zabilježeno na području Grada Imotskog, a u ostalim naseljima došlo je do smanjenja broja stanovnika.

Tab. 7. Površina razvojnih tipova pejzaža Imotske krajine i udjeli promjene unutar zasebnih razvojnih tipova pejzaža za razdoblje 1990./2018.

Razvojni tipovi pejzaža	Površina (km ²)	Udio promjene (%)
<i>Izgradnja</i>	8,42	
Poljoprivredne površine - Izgrađeno zemljište		53,7
Pašnjaci - Izgrađeno zemljište		0,4
Šume - Izgrađeno zemljište		35,3
Travnjaci i sukcesija šume - Izgrađeno zemljište		10,6
<i>Agrarizacija</i>	26,81	
Izgrađeno zemljište - Poljoprivredne površine		0,01
Pašnjaci - Poljoprivredne površine		23,99
Šume - Poljoprivredne površine		38,28
Šume - Pašnjaci		1,39
Travnjaci i sukcesija šume - Poljoprivredne površine		35,06
Travnjaci i sukcesija šume - Pašnjaci		0,01
Oskudna vegetacija - Poljoprivredne površine		1,27
Vodene površine - Poljoprivredne površine		0,00
<i>Sukcesija</i>	58,73	
Izgrađeno zemljište - Šuma		0,00
Izgrađeno zemljište - Travnjaci i sukcesija šume		0,00
Poljoprivredne površine - Šume		2,86
Poljoprivredne površine - Travnjaci i sukcesija šume		7,91
Poljoprivredne površine - Oskudna vegetacija		0,31
Pašnjaci - Šume		2,68
Pašnjaci - Travnjaci i sukcesija šume		61,79
Travnjaci i sukcesija šume - Šume		12,78
Oskudna vegetacija - Šume		0,09
Oskudna vegetacija - Travnjaci i sukcesija šume		11,58
Vodene površine - Šume		0,00
Vodene površine - Travnjaci i sukcesija šume		0,00
<i>Degradacija</i>	13,79	
Poljoprivredne površine - Pašnjaci		0,00
Pašnjaci - Oskudna vegetacija		5,91
Šume - Travnjaci i sukcesija šume		90,00
Šume - Oskudna vegetacija		3,01
Travnjaci i sukcesija šume - Oskudna vegetacija		1,07
Vodene površine - Oskudna vegetacija		0,00
<i>Stagnacija</i>	502,45	
<i>Vodene površine</i>	0,4	
Poljoprivredne površine - Vodene površine		99,83
Pašnjaci - Vodene površine		0,04
Šume - Vodene površine		0,12
Travnjaci i sukcesija šume - Vodene površine		0,01

Izvor: CLMS, 2024

Razvojni tip pejzaža *Agrarizacija* obuhvaća 4,39% područja Imotske krajine (tab. 6.), a najviše se odnosi na prenamjenu iz šuma u poljoprivredne površine (tab. 7.), pretežno u blizini postojećih poljoprivrednih površina, a također su prisutne promjene iz travnjaka i sukcesije šuma u poljoprivredne površine (tab. 7.). Može se objasniti time što najveći dio tih površina čini pretežno poljoprivredno zemljište sa znatnim udjelom vegetacije, čime je proces prenamjene i okrupnjavanja zemljišta olakšan, najvjerojatnije za potrebe otvaranja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i bavljenje površina da su i prije bile prisutne, no zbog nedovoljne veličine nisu bile uključene u bazu podataka tek do njihova okrupnjivanja, slično kao što je bilo s izgrađenim zemljištem i pojavom naselja, no to ipak vrijedi samo za manje poligone. Razvojni tip pejzaža *Sukcesija* odnosi se na 9,62% područja Imotske krajine, što ga čini drugim dominantnim procesom nakon *Stagnacije*. U najvećem dijelu odnosi se na prijelaz *Pašnjaka u Travnjake i sukcesiju šume* (tab. 7.) koji ukazuje na negativne demografske procese, odnosno na depopulaciju i napuštanje poljoprivrede kao tradicionalne djelatnosti. Razvojni tip pejzaža *Degradacija* odnosi se na 2,26% područja Imotske krajine, s dominantnom promjenom iz *Šuma u Travnjake i sukcesiju šume* (tab. 7.) koja se ističe na jugoistoku promatranog područja

Sl. 8. Razvojni tipovi pejzaža Imotske krajine od 1990. do 2018. godine

Izvor: CLMS, 2024; DGU, 2016

(sl. 8.). Razvojni tip pejzaža *Stagnacija* odnosi se na područja gdje nije došlo do promjene i prenamjene, a obuhvaća najveći dio (82,29%) područja Imotske krajine što ga čini najdominantnijim procesom. Kako su *Izgradnja* i *Agrarizacija* procesi koji označavaju intenzifikaciju korištenja zemljišta, a *Sukcesija* i *Degradacija* procesi koji ukazuju na zapuštanje, odnosno ekstenzifikaciju (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021a), tada se može zaključiti kako je u promatranom razdoblju (1990-2018) zastupljenija ekstenzifikacija (11,88%) od intenzifikacije korištenja zemljišta (5,77%).

3.3 Promjena načina života u Imotskoj krajini

Demografski i socioekonomski podaci te podaci o načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova uputili su na promjene u sastavu stanovništva, odnosno na proces poljoprivredne ekstenzifikacije kao značajne promjene koja utječe na pejzaž Imotske krajine. Provođenjem intervjua s lokalnim stanovništvom htjelo se doći do uvida u percepcije o razlikama u odnosu stanovništva prema poljoprivredi nekada naspram danas, uz mišljenja o mogućim razlozima trenda napuštanja poljoprivrede. U ovom će poglavlju biti prikazani rezultati istraživanja na način da će biti oblikovani u teme za koje će se prikazati pripadajući kodovi i specifične pod teme, nakon kojih će rezultati biti interpretirani.

Tab. 8. Percepcija lokalnog stanovništva Imotske krajine o zastupljenosti poljoprivrede u njihovoj svakodnevnicu nekada i danas

Koliko je poljoprivreda prisutna u životu stanovnika Imotske krajine?	
TEMA/ <i>Podtema</i>	Kodovi
ZASTUPLJENOST POLJOPRIVREDE U SVAKODNEVNICI	
<i>Intenzitet zastupljenosti poljoprivrede u svakodnevnicu</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Poljoprivreda iz hobija • Poljoprivreda za vlastite potrebe • Poljoprivreda u djelomičnom fokusu • Poljoprivreda u najvećem fokusu
<i>Intenzitet zastupljenosti poljoprivrede u prošlosti</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Poljoprivreda u najvećem fokusu • Poljoprivreda u izrazito širem obujmu • Poljoprivreda iz potrebe samo-održivosti

Izvor: autorica

Prva tema koja će se interpretirati odnosi se na zastupljenost poljoprivrede u svakodnevnicu lokalnog stanovništva Imotske krajine (tab. 8.). Prepoznata je prva podtema koja se odnosi na trenutni intenzitet zastupljenosti poljoprivrede kod lokalnog stanovništva Imotske krajine. Dio sudionika u ovoj temi ističe da se poljoprivredom bave iz hobija i za vlastite potrebe izjavama poput: „...meni je poljoprivreda hobi, a mojim roditeljima je poljoprivreda bilo glavno zanimanje...“, „...u mom slučaju je zastupljena amaterski...“ te „...vezano je k'o hobi, znači ne u ekonomskom smislu...“. Kod sudionika koji su uključeni u poljoprivredne aktivnosti, ali im ipak nisu cjelodnevno posvećeni, koristili su izjave poput: „...niti previše, ni premalo...“, ili su spominjali sate koje na dnevnoj bazi izdvajaju za poljoprivredu kroz izjave: „...dvadeset do trideset posto dana...“, „...po dva sata dnevno...“ te „...dvi ure dnevno...“. Par ispitanika istaknulo je potpunu posvećenost poljoprivredi na dnevnoj bazi što se može zaključiti iz izjava poput: „...u mene je poljoprivreda stalno, non-stop, od zore do mraka...“ te „...od nula do dvadeset i četiri, to nema ni petka ni sveca, ni Božića ni Uskrsa, to je rad non-stop...“. Sljedeća podtema odnosi se na nekadašnji intenzitet zastupljenost poljoprivrede kod lokalnog stanovništva Imotske krajine. Sudionici u ovoj podtemi govore o puno izraženijoj prisutnosti poljoprivrede u njihovoj svakodnevnicu, velikoj vremenskoj posvećenosti i širem obujmu djelatnosti što se može potkrijepiti sljedećim izjavama: „...sve slobodno vrijeme smo morali raditi...“ te „...obitelj se puno više bavila poljoprivredom nego danas...“, dok su neki sudionici upotrebljavali riječi poput „puno više“ poput izjave: „...prije je bilo više zastupljeno...“, „...sigurno više nego sada...“ i „...kudikamo više...“. Od svih sudionika, jedan se trenutno više bavi poljoprivredom u odnosu na prije, odnosno u većem opsegu što se može zaključiti iz sljedeće izjave. „...svakodnevno je to bilo, valjda je prije bio manji opseg, nismo imali toliko krava...“.

Tab. 9. Percepcije lokalnog stanovništva Imotske krajine o stanju poljoprivrede nekada i danas

Kakvo je stanje poljoprivrede u Imotskoj krajini ?	
TEMA/Podtema	Kodovi
STANJE POLJOPRIVREDE	
<i>Prisutne ratarske grane</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Vinogradarstvo • Povrtlarstvo s fokusom na uzgoj krumpira • Voćarstvo
<i>Prisutne grane stočarstva</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Uzgoj stoke na malo

<i>Napuštene ratarske grane</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Uzgoj žitarica • Uzgoj duhana
<i>Napuštene grane stočarstva</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Uzgoj po nekoliko goveda • Postupno iščeznuće svinjogojstva • Uzgoj ovaca
<i>Značaj poljoprivrede u prošlosti</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Poljoprivreda značila i osiguravala egzistenciju • Poljoprivreda predstavljala izvor zarade • Poljoprivreda kao cijenjeno bogatstvo koje je danas izgubljeno
<i>Prisutnost deagrarizacije</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Dominantnost zapuštanja poljoprivrede u prostoru • Sukcesija vegetacije na obrađivanim površinama • Mnogobrojnost napuštenih vinograda

Izvor: autorica

Druga tema koja se može interpretirati vezana je za stanje poljoprivrede u Imotskoj krajini, odnosno za proizvodnju i njen značaj (tab. 9.). Kao i u prethodnoj temi, prvo se polazi od stanja u sadašnjosti i navođenjem grana stočarstva i ratarskih kultura koje proizvode sudionici i njihovo okruženje. Gotovo svi sudionici ističu da je prisutno bavljenje vinogradarstvom i povrtlarstvom, unutar kojeg je najzastupljeniji uzgoj krumpira, no proizvodnja je prisutna na maloj razini i za vlastite potrebe što se može zaključiti na temelju sljedećih izjava: „...u našem kraju najviše se održava poljoprivreda i to uzgoj vinove loze i vrtnih kultura, krumpira...“, „...povrtlarstvo koliko opet kažem, danas se sve svodi na vlastite potrebe...“, „...kod nas samo krumpir i vinogradarstvo, to nešto i to nema vele...“, „...vinogradarstvo ostalo samo za vlastite potrebe...“. Manji broj sudionika također je spomenuo uzgoj voća, a jedan sudionik navodi da iako najviše ima vinogradarstva, proizvodi se u znatno manjim količinama nego prije što se može izvesti kroz navod: „...najviše vinogradarstvo, ali u odnosu na osamdesete godine to je otprilike negdi dvadeset do trideset posto...“. Za razliku od ratarstva, prisutnost stočarstva je nekonzistentna i neujednačena među sudionicima, od čega se po značaju samo može izdvojiti peradarstvo u manjim razmjerima i u rjeđim slučajevima svinjogojstvo, što se može izvući iz narednih izjava: „...dobro imamo peradarstvo, nemamo baš stočarstvo...“, „...stočarstvo što se tiče samo kokoši i gudini...“, „...na području ovdje od mene, jedini ja držim svinje (...), koju kokoš drže, a i to rijetko...“.

Jedan sudionik ističe kojekakvu prisutnost uzgoja koza i ovaca u svom okruženju kroz izjavu: „...a jedino što ima, ima nešto ovih kozara, ovčara i tako i onda nešto autohtono...“. Nadalje, u sljedećim podtemama u pitanju su kulture i grane poljoprivrede koje se više ne proizvode, od ratarskih kultura nestala je proizvodnja žitarica u odnosu na prije, a jedan sudionik zajedno s njima navodi i uzgoj duhana što potkrjepljuju sljedeće izjave: „...proizvodnja žitarica koja se smanjila u cijelosti...“, „...ku'ruza je bilo, puno se sadilo ku'ruza, ječima, 'šenice...“, „...nači žitarice, ratarstvo, a bio je duvan, toga nema apsolutno nikako...“. Najznačajniji gubitak u proizvodnji ipak je vezan za podtemu napuštenih grana stočarstva za koje su svi sudionici spomenuli nestanak govedarstva, najčešće koristeći riječi koje impliciraju potpuno iščeznuće kao u izjavi: „...stočarstvo je skoro skroz izumrlo...“, a sličan opis situacije može se izvući na temelju izjava poput: „...prije je svako domaćinstvo imalo kravu, danas u našem kraju nema ni krave vidjeti...“, „...krave su bile i prije konji, a danas nema toge više skoro ni'ko u širem području...“ i „...u našem ovde okruženju di ja živim u selu stočarstva nema, možda san ja zadnja šta iman krave...“. Osim govedarstva, nekoliko sudionika spomenulo je smanjen uzgoj svinja i nestanak uzgoja ovaca na području Imotske krajine što se može potkrijepiti izjavama: „...prije bi bilo po pet, šest ovaca (...) u nas u selu više nema ni'ko janje (...) nema stada ovaca...“ te „...reć' ćemo prije bi bilo četiristo, petsto ovaca, sad nema ni jedne (...) prije je bilo svinja stotine, nema sad nego evo samo ja...“. Sljedeća izdvojena podtema odnosi se na značaj i vrijednost koju je poljoprivreda imala u prošlosti. S obzirom na izrazite promjene koje su se javile u poljoprivrednoj proizvodnji u Imotskoj krajini, za očekivati je da je uloga poljoprivrede u svakodnevnom životu bila od velike važnosti za lokalno stanovništvo; svi sudionici tvrde upravo to da je poljoprivreda bila ta koja je osiguravala ljudima egzistenciju i predstavljala izvor zarade što se može zaključiti na temelju sljedećih izjava: „...obitelji koje su se bavili poljoprivredom i koji su imali stoku, imali su osiguranu egzistenciju...“, „...moja obitelj je kao i mnoge živila od toga...“ i „...za obitelj je to bio glavni izvor novca...“. Sudionici su implicirali važnost poljoprivrede za potrebe samoodrživosti i poljoprivredu kao nešto što se cijeno i bilo vrijedno, potkrijepljeno izjavama poput: „...prije si iz poljoprivrede mogao živiti dobro i imati nova ulaganja...“ i „...pretežno je svaka obitelj bila samoodrživa...“. Dvoje sudionika govore o vrijednosti poljoprivrede dok istovremeno upućuju na njenu današnju obezvrijeđenost kroz sljedeće izjave: „...nekad je imalo vrijednost, a danas je to sve teška nula...“ te „...moglo se živit' od toga, ne preživljavat što je danas...“. U posljednjoj podtemi konkretno se izdvaja pitanje deagrarijacije i njezine percepcije. Svi sudionici daju potvrdne izjave o prisutnosti deagrarijacije te govore o očekivanom nastavku trenda kroz budućnost riječima poput: „...svakim danom sve veće...“ i „...to je u stalnom opadanju...“. Sudionici

izražavaju negativna očekivanja, a za trenutno stanje zapuštenih zemljišta komentiraju sukcesiju vegetacije na poljoprivrednim površinama, povećano zapuštanje vinograda i vidljivu razliku u pejzažu što se može zaključiti na temelju sljedećih izjava: „...za razliku od osamdesetih, kada se devedeset posto polja radilo, danas se ne radi ni dvadeset posto...“, „...lani što je bilo obrađene loze ili zemlje, ove godine vidim da nisu porizane i da su napuštane...“, „...sad je sve pod leđinom (...) vele bi vam reka' deset posto da se radi...“ i „...nestali su pašnjaci koji su bili tu, tako da je to sve raslinje, šuma, stabla, to je sve preuzelo...“. Jedan je sudionik sam izjavio da planira napustiti dio svog zemljišta kroz izjavu: „...evo i ja isto, ja se još bavim ponešto, a pola ću toga napustat'...“.

Tab. 10. Percepcija lokalnog stanovništva o razlozima napuštanja poljoprivrede

Koji su razlozi napuštanja poljoprivrede u Imotskoj krajini?	
TEMA/ <i>Podtema</i>	Kodovi
EKONOMSKI RAZLOZI	
<i>Troškovi i ulaganja</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Neprofitabilnost i neisplativost poljoprivrede • Rast potrebe ulaganja u poljoprivredu
<i>Uvoz stranih proizvoda</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Obezvrjeđivanje domaće proizvodnje uvozom jeftinijih proizvoda • Otežavanje domaće proizvodnje uvozom
<i>Sigurnost i privlačnost poljoprivrede kao zanimanja</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Zapošljavanje u djelatnostima s većim dobitcima u odnosu na uložene napore • Podložnost poljoprivrede vanjskim utjecajima i rizicima • Izmjena tržišta rada i potrebe za poljoprivredom
<i>Tržište i prodaja</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Otežano prodavanje proizvoda • Nemogućnost pronalaska tržišta
SOCIODEMOGRAFSKI RAZLOZI	
<i>Radne navike i uvjeti života</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Vremenska ograničenost onemogućuje bavljenje poljoprivredom • Promijenjen način života • Nerazvijene radne navike za poljoprivredu

<i>Depopulacija i starenje stanovništva</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Utjecaj iseljavanja pretežno mladog stanovništva na mogućnosti bavljenja poljoprivredom • Utjecaj smanjenog broja članova obitelji na mogućnosti bavljenja poljoprivredom • Utjecaj starenja stanovništva na mogućnosti bavljenja poljoprivredom
<i>Prilike obrazovanja</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Nove prilike vezane uz školovanje
POLITIČKI RAZLOZI	
<i>Organiziran otkup</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Zatvaranjem kombinata „Imota“ nestalo je mjesto sigurnog otkupa poljoprivrednih viškova
<i>Poticaji</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Pogrešan princip davanja poticaja • Zloupotrebljavanje poticaja od strane osoba koji se ne bave poljoprivredom nauštrb onih kojima trebaju • Nedostatak kontrole korištenja danih poticaja
<i>Zahtjevi i vršenje administracije</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ispunjavanje administrativnih zahtjeva traženih za bavljenje poljoprivredom djeluje demotivirajuće • Nemar države za organizaciju i zaštitu poljoprivrednika
TEHNOLOŠKI RAZLOZI	
<i>Navodnjavanje i sustav kanala</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Problem mogućnosti navodnjavanja u dijelu Imotskog polja • Neupotrebljivost postojećeg sustava kanala zbog njihove devastacije • Nepravilan odnos prema upravljanju i održavanju kanala
<i>Iskorištavanje mehanizacije</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Nemogućnost primjene mehanizacije zbog nepristupačnosti zemljištu • Otežano i neisplativo obrađivanje sitnih zemljišta s velikim strojevima
SVOJSTVA ZEMLJIŠTA	
<i>Veličina i rascjepkanost zemljišta</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Problem rascjepkanosti i raspršenosti zemljišta

	<ul style="list-style-type: none"> • Neisplativost i težina proizvodnje na sitnim zemljištima • Nedostatak dovoljno velikih posjeda za bavljenje poljoprivredom
<i>Kvaliteta tla</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Suvišna voda problem za obrađivanje zemlje • Neplodnost i klimatska specifičnost
<i>Dostupnost zemljišta</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Napuštanje brdske zemlje i prelazak u polje zbog jednostavnosti obrađivanja • Ostvarivanje većih prinosa u polju zbog mogućnosti mehanizacije • Smještaj zemljišta u prekograničnim prostorima
OSTALO	
<i>Nametnici</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje populacije ptica • Pojava novih trava • Povećanje populacije puževa

Izvor: autorica

Posljednju tablicu čine skupine tema koje se odnose na moguće uzroke napuštanja poljoprivrede prema percepciji i mišljenju lokalnog stanovništva Imotske krajine. Teme u dobrom dijelu prate raspodjelu uzroka napuštanja poljoprivrednih zemljišta navedenih u teorijskom okviru ovog istraživanja (Munteanu i dr., 2014; Plieninger i dr., 2016; Geist i dr., 2006).

Prva tema u skupini može se interpretirati kao ekonomski uzrok napuštanja poljoprivrede (tab. 10.). Prva podtema odnosi se na troškove. Dio sudionika komentira potrebe velikih ulaganja u poljoprivredu, koji u konačnici vode do njene neisplativosti i neprofitabilnosti, što se može zaključiti iz sljedećih izjava: „...velika su investicijska sredstva...“, „...mala zarada, a veliki su zahtjevi...“, „...ako nemaš dobiti i primanja neka velika, ne možeš jednostavno to pokrivati (...) kad bi kalkulirao svoj rad, u konačnici dobije da bi bio ne na nuli nego u minusu...“ i „...naša je proizvodnja skupa...“. U drugoj podtemi, problem se veže na negativan utjecaj uvoza stranih proizvoda za koje dio sudionika navodi da se zbog njihove niske cijene obezvrijedila i otežala domaća proizvodnja, što je sukladno sljedećim izjavama: „...uvoz stranih dobara koja su potisnula domaću proizvodnju (...) rušili

su im normalno cijenu... “, „...uvoz je sve devastirao (...) kupiš naše grožđe, ne more se prodat' po tri kune, on ga iz Makedonije dotra' po dva i po'... “, „...isplati se ih dovesti sve, samo da bi praktički bilo ubijeno ovo...“ , „...uvezu po nižim cijenama, cijena je konkurencija...“ , „...trgovački lanci uvoze jeftinije i eto ga...“. Sljedeća podtema veže se na sigurnost i privlačnost poljoprivrede kao zanimanja. Dio sudionika govori o poljoprivredi kao „intrad⁶“ i kako poljoprivreda ne predstavlja sigurna primanja zbog svoje podložnosti vanjskim utjecajima i drugim rizicima, što se može zaključiti iz sljedećih izjava: *„...poljoprivreda je zapravo intrada, to je ono što ti Bog da (...) dođu vremenske nepogode i nemaš ništa...“*, *„...podložno svim rizicima i zato je narod riječ intrada povezao kao ovako intra, ako trefi (...) podložno svim utjecajima bez obzira na ulaganje i brigu čovjeka...“*, *„...nemamo nikakvu zaštitu da bi mogli od tuče (...) nije siguran prihod...“*. Drugi se pak dio sudionika fokusirao na izmjenu općeg tržišta rada i traženje zaposlenja u djelatnostima s većim dobitcima i manjim naporima što pokazuju sljedeće izjave: *„...ljudi su neki kapitalizirali neko svoje umijeće i onda dobili su tamo pare i onda mu se poljoprivreda normalno ne isplati...“*, *„...prominilo se tržište rada, sad ljudi puno lakše dolaze do novca u nekim drugim strukama (...) ljudi idu za bržom i lakšom zaradom...“*, *„...lakši poslovi (...) tražiš rješenja na drugoj strani...“* te *„...svak' ide tamo di će više zaradit' i di mu je zgodnije...“*. Jedan sudionik također spominje kako je nestala potreba za poljoprivredom kao poslom zbog čega je zaspala na današnje stanje kroz izjavu: *„...nije od velike potrebe i zbog toga i je nam ovoliko zapuštene dosta plodne zemlje...“*. Posljednja podtema unutar ekonomskih razloga odnosi se na tržište i prodaju poljoprivrednih proizvoda. Dio sudionika komentira probleme nemogućnosti pronalaska tržišta koje otežava prodaju, što se može primijetiti u sljedećim izjavama: *„...jednostavno najveći problem od svega toga je pronalazak tržišta, jednostavno se ne moreš plasirat na tržište...“*, *„...nemamo više tržišta...“*, *„...da je i manja cijena ljudi bi nešto radili i to bi prodavali, jer ti ako nisi naša tržište, šta's radit'...“* i *„...proizvedeš, a ne mo'š prodat'...“*.

Sljedeća tema može se interpretirati kao sociodemografski razlog napuštanja poljoprivrede (tab. 10.). Prva podtema odnosi se na radne navike i promjenu u životnim uvjetima. Nekoliko sudionika spominje promjenu u načinu života zbog kojeg se čovjek sve manje obazire na poljoprivredu što se može zaključiti prema sljedećim izjavama: *„...čovjek opet drugačije živi (...) brzina života su otklonili čovjeka jednostavno od toga...“*, *„...drugi način življenja, drugi prioriteti...“*, *„...došlo se da čovjek jednostavno može živiti i bez toga,*

⁶ godišnji prinos od poljoprivredne proizvodnje; lokalno povezan s pojmom *intrati* koji se odnosi na ono što „slučajno naiđe“, „ako se dogodi“, implicirajući neizvjesnost ostvarivanja prinosa u poljoprivredi

pa ako ne mora radit', glup bi bio ako će...“. Dio sudionika smatra da su neki od razloga napuštanja poljoprivrede nerazvijene radne navike, pogotovo kod mladih, što potkrepljuju sljedeće izjave: *„...mladih ljudi nisu se vezali za poljoprivredu i stočarstvo (...) navike nisu ni imali, nisu stvorili naviku...“*, *„...mladi neće ni'ko ni blizu, nemaju ni naviku baš...“*, *„...ako to nije uzeo kao dijete i stekao navike, mislim da su to vrlo rijetki primjerci da se netko vratio i počeo baviti poljoprivredom...“*, *„...mladi su naučili ne radi' i biže u gradove...“*. S druge strane, jedan sudionik smatra da mladi imaju volju i želju no prisiljeni su na drugo kroz izjavu: *„...mladi jednostavno ne mogu se naći tu, oni su prisiljeni ić', 'oće neće...“*. Par sudionika veže se na problem vremenske ograničenosti s današnjim načinom života koje otežava bavljenje poljoprivredom, pogotovo ako čovjek ima drugo radno mjesto, što se najbolje uočava u sljedećim izjavama: *„...krave iziskuju isto skrb o sebi i normalno sad ove generacije koje rade nemaju toliko vremena (...) radno vrijeme kako se produljilo, ljudi ne uspijevaju stići sve odraditi...“*, *„...ustajanje u četiri da bi ti namirio svu tu stoku i otiša' u šest na posa', vratit se u dva i nisi ima kad ni ručat već si mora bit' kod tih životinja...“*, *„...nemaš ni petka ni sveca...“*. Druga podtema vezana je za stanje depopulacije i starenja stanovništva. Sudionici spominju utjecaj iseljavanja na mogućnost bavljenja poljoprivredom, što se uglavnom odnosi na mlađu populaciju što je vidljivo u narednim izjavama: *„...značajno smanjen broj stanovnika je to uvjetovalo da se zemlja manje obrađuje...“*, *„...kako god odlaze ljudi, iseljavaju se, tako i stoka i stočarstvo...“*, *„...većina je kod nas mladosti otišla vani...“* i *„...brdski krajevi naše Krajine su opustošeni...“*. Nekoliko sudionika povezano s time govori o utjecaju starenja stanovništva na mogućnost bavljenja poljoprivredom zbog nedostatka snage, kao što je navedeno u sljedećim izjavama: *„...stari ljudi umiru i gube snagu, ne mogu više to radit...“*, *„...stari ne mogu više...“*. Dvoje sudionika veže se na utjecaj smanjenog broja članova po kućanstvima koji su pružali pomoć u poljoprivrednim djelatnostima, što je spomenuto u sljedećim izjavama: *„...nisu više domaćinstva sa više članova (...) stoka traži skrb po cijeli dan (...), a više nema članova domaćinstava da se o tome skrbe...“* te *„...malo je obitelji sa više djece...“*. Posljednja podtema odnosi se na nove prilike vezane uz školovanje za koje nekoliko sudionika komentira da s takvim prilikama napredovanja napuštaju poljoprivredu, ali i Krajinu što se može zaključiti iz sljedećih izjava: *„...mladost koja se obrazuje ide vani u većim gradovima, vrlo rijetko se vraća (...) tako da to zemljište nema tko obrađivati...“*, *„...ljudi su završili fakultete, ostali su u gradovima, tamo su se situirali...“*, *„...mladi su većinom školovani, našli su neka nova zanimanja...“*.

Treća tema može se interpretirati kao utjecaj političkih razloga na napuštanje poljoprivrede (tab. 10.). Prvu podtemu čini (ne)postojanje organiziranog otkupa poljoprivrednih proizvoda u kojoj sudionici spominju zatvaranje kombinata „Imota“ (lokalno zvanog „vinarija“) kao točku preokreta kada je nestalo mjesto sigurnog otkupa poljoprivrednih viškova, što se može zaključiti na temelju narednih izjava: „...zatvaranjem vinarije koja je prije bila hraniteljica Imotske krajine velika je šteta napravljena (...) ljudi se odmiču od toga jer nemaju siguran otkup, a najteže je osobi koja radi na kraju kad ne može kome prodati plodove svoga rada i onda se na kraju osjeća poniženo...“, „...najveći problem je bila organizacija, i cijene i otkup toga voća odnosno povrća, već što ljudi to proizvedu...“, „...na području Imotske krajine nedostaje organizacije, (...) da će ljudi pridonijeti više proizvoda...“, „...bio je u vinarijama siguran otkup grožđa i to je utjecalo na smanjivanje broja loza...“ i „...svi stanovnici ovog Imotskog prostora, znači oni su imali svoje viškove i to su bili sigurni da će ih plasirati, da će ih predati u vinariju koja će im dati odgovarajuću naknadu za to (...) to je sve znači sada propalo tako da i ljudi nemaju svoja prijevozna sredstva da bi plasirali to...“. Nadalje u podtemi vezanoj za poticaje, dio sudionika navodi pogreške u načinu na koji se daju poticaji i potrebom za davanjem sredstava na proizvedenu količinu poput izjava: „...kad se da prinos da se da novac, a ne prije dati poticaj...“, „...poticaje treba drukčije organizirati, treba dati na gotovu proizvedenu količinu (...) za lozu dadne ti on koce, žicu, sadnice i lozu čekaš pet godina, nakon pet godina vraćaš dvadeset posto uroda, tako je bilo prije organizirano, znači ti moraš vratiti to što si, a ne ovako dadne bespovratno...“ i „...ti poticaji su najpošteniji i najbolji (...) kad je se poticaj davao za ono što se proizvelo, kasnije je to išlo na hektare i onda su tu bile razno razne manipulacije...“. Sudionici kao posljedicu dodatno komentiraju zloupotrebljavanje poticaja od strane ljudi koji se zapravo ne bave poljoprivredom, dok oni koji trebaju poticaje ne mogu doći do njih, time demotivirajući ljude da se bave poljoprivredom što potvrđuju sljedeće izjave: „...poticaji koji su davani, išli su u pogrešnom smjeru...“, „...bilo je poticaja na neviđeno...“, „...obično hohštapleri dobivaju ono što dobivaju, a oni poštenu koji bi možda i radili i bili ostali ne bi...“, „...devedeset devet posto je politika utjecala jer daju poticaje onomu 'ko se ne bavi poljoprivredom, a onom komu bi trebali dati' ne daju...“, „...oni 'ko je bliže oltaru dobije poticaj i troši pare, a ne drži stoku, ni poljoprivredu ne radi, samo uzme zemljište i ne obrađiva ga...“, „...danas daju ogromne te poticaje za traktore te priključne strojeve, ali ljudi to ne upotrebljavaju...“ i „...to nema ni ljubavi, ni proizvodnje, ni ničega nego samo berba poticaja (...) tražio sam te krške pašnjake već otkada je to počelo, nikako ništa nisan moga' dobiti ni ostvariti, a dok su ljudi dobivali ni krave nisu imali, na ništa se dobivalo...“. Dvoje sudionika propituje nedostatak kontrole izdavanja poticaja kroz sljedeće

navode: „...nego me čudi da netko tako 'ko daje sredstva, da ne provodi kontrolu nad korištenjem tih sredstava...“ i „...OPG-ovima oni daju potporu i sve, ali to izgleda ni'ko ne kontrolira njihovo korištenje...“. Posljednja podtema u ovoj skupini odnosi se na administriranje zahtjeva za pojedine poljoprivredne djelatnosti. Sudionici govore o negativnom utjecaju nužnosti i golemog opsega administriranja zahtjeva za određene grane uzgoja, što se može zaključiti na temelju sljedećih izjava: „...ogromna zapreka papirologija, evo ja sad imam tri godina; moraš vodit' papire, moraš vodit' di si kupio hranu...“, „...nisu ljudi za vodit' dnevnik, svakodnevno pisanje, pa koristit' internet, mailom dostavljat' podatke (...) 'ajmo uzeti bilo koga čovjeka, što se kaže, sa motike i njemu je to velik problem...“, „...moram dovest' veterinara da mi kaže jesu li to uvjeti, a kućar je ograđen, ima voda, ima sve i on će ti opet reć nije u redu...“ i „...morate imati dalje te potvrde da biste kupili zaštitna sredstva koja vam više nisu dostupna...“. Jedan sudionik navodi nemar države u organizaciji, koji koči situaciju od napretka prema izjavi: „...i dan danas se to moglo organizirat, ukoliko je to nekome stalo da organizira (...) jednostavno to je trebalo ići prema pronalasku tržišta, osiguravanju vrijednosti cijena (...) sve bi mogli raditi, samo da se to ustroji od države prema nižim strukturama...“. Drugi sudionik govori o uspostavi pogrešnog odnosa prema poljoprivrednicima i poljoprivrednim djelatnostima koje se usmjerava prema poslovanju, nego li načinu života, što je rečeno u sljedećoj izjavi: „...stalno promoviraju od poljoprivrednika da 'oće napraviti firmante, biznismene ovo, ono; znači poljoprivreda nije, kako bi reka', nije biznis, nije, poljoprivreda je način života...“.

Sljedeća tema može se interpretirati kao utjecaj tehnoloških razloga na napuštanje poljoprivrede (tab. 10.). Prva podtema odnosi se na problem navodnjavanja i sustav kanala. Problem se odnosi na zemljišta koja su dio Imotskog polja. Dvoje sudionika spominje probleme mogućnosti navodnjavanja u dijelu Imotskog polja, neupotrebljivost dijela sustava zbog njegove devastacije te nepravilnog odnosa prema upravljanju i održavanju, što se može zaključiti iz sljedećih izjava: „...svaka je parcela mogla imati dovoljno do sebe u istočnom dijelu polja, fenomenalno je bilo riješeno međutim to je sve devastirano, uništeno obzirom kako mi kao ljudi ne odnosimo se upravljački prema tomu kako treba, radimo sve nasilnički (...) ako ja ne mogu prvi, ja ću probit ovamo ovdje do sebe prije nego ti...“ te „...recimo održavanje kanala (...) koliko kanala osim ovog osnovnog, koliko je u funkciji uopće...“. Jedan sudionik također navodi nedostatak vode za vrijeme ljeta zbog koje nema isplativosti kroz izjavu: „...veći dio polja nema vode, znači kad dođe ljeto ne možete vi tu, nemate isplativosti tu raditi...“. Nadalje, u podtemi koja se veže za iskorištavanje mehanizacije, nekoliko sudionika

navodi nemogućnost primjene mehanizacije zbog nepristupačnosti zemljištu, što se može potkrijepiti narednim izjavama: „...mi smo prije, znači u našem brdu, koji su sada šume, imali vinograde, međutim kako je intenzitet obrade uvjetovao, jer gore nije se mogla primijenit mehanizacija, sve se to ručno radilo (...) niste mogli mehanizacijom doći gore do, iz tog razloga to se zapustalo...“, „...nemogućnost mehanizacije jer to su sve bili doci i vrtače i nemogućnost pristupa jer su bili puteljci...“ i „...ne mo'š ti s tom tehnikom na te male parcele...“. Drugi dio sudionika spominje neisplativost korištenja mehanizacije za obradu sitnih zemljišta, što se navodi u sljedećim izjavama: „...nemogućnost rada sa velikim strojevima, to je posebno brda neisplativo...“ i „...mehanizacijom je nami nezgodno obrađivati naše polje, jer su to male parcele...“.

Pretposljednja tema može se interpretirati kao utjecaj svojstava zemljišta u napuštanju poljoprivrede (tab. 10.). U prvom redu se izdvaja podtema veličine i rascjepkanosti zemljišta kao razlog napuštanja, za koju sudionici potvrđuju problem rascjepkanosti i raspršenosti zemljišta kao i neisplativost proizvodnje na njima, koristeći se sljedećim izjavama: „...imate poziciju da imate na pet, šest lokacija zemlju malu; dok dođete s jedne na drugu to je gubitak vremena...“, „...na malomu je skuplja proizvodnja...“ i „...male parcele, mali posjedi i to je vrlo teško radit'...“. Nekoliko sudionika također se nadovezuje na nedostatak dovoljno velikih posjeda za ozbiljnijim bavljenjem poljoprivredom, što se može zaključiti iz sljedećih izjava: „...sve parcele rascjepkane, to su male površine tako da se ne može baš ići sa intenzivnom proizvodnjom...“, „...usitnjenost je sasvim sigurno jedan od razloga; kada bi čovjek imao veći kompleks...“ te „...nemamo te tak'e parcele, nemamo tak'e količine da bi se mogli baviti'...“. Druga podtema koja se izdvaja odnosi se na kvalitetu tla. Jedna sudionica navodi problem suviše vode na poljoprivrednom zemljištu koje otežava proizvodnju izjavom: „...evo naše polje u Vinjanima zaista ima problema sa tim, sa tom vodom koja smeta za naše zemljište...“, a drugi sudionik spominje mikroklimatsku specifičnost gdje su nepovoljniji uvjeti od Imotskog polja kroz sljedeću izjavu: „...neplodnost (...) mi smo specifični na Studencima skoro sedamsto metara nadmorske visine (...) u nas je zrak dosta suh i sa malo oborina...“. Posljednja podtema bavi se dostupnošću poljoprivrednih posjeda, odnosno zemljišta. Dijelom povezano s prethodno spomenutom podtemom iskorištavanja mehanizacije, jedan sudionik spominje da su se i ona nekada izdašna brdska zemljišta prestala obrađivati jer je lakše raditi u polju, zajedno s ostvarivanjem većih prinosa, što potkrepljuje sljedeća izjava: „...brdske te zemlje ni'ko više ni ne obrađiva, skoro i oni di su i bolje bili, jer šta ćeš, veći su traktori i on dobiva dupli prinos na polju...“. Drugi sudionik navodi specifičan lokalni problem koji nije izravno povezan s

promatranim područjem, a odnosi se na zemljište u prekograničnim prostorima koje lokalno stanovništvo sve manje obrađuje zbog povećane nedostupnosti i praktičnosti obrade, što utječe na opću odluku o napuštanju poljoprivrede, a to se spominje u narednoj izjavi: „...*pa i na donjim krajevima većina je zemlje nami u Hercegovini, tako i to je kod nas 'vamo doli problem...'*“.

Posebno izdvojena tema može se interpretirati kao ostali razlozi napuštanja poljoprivrede, uvrštava podtemu vezanu za probleme s nametnicima (tab. 10.). Jedan sudionik navodi problem povećanja populacije ptica koje su nanosima štete umanjili isplativost bavljenja poljoprivredom, što se može zaključiti iz sljedeće izjave: „...*ljudi manje dolaze u to okruženje tako da su one napale, a nije se isplatilo to više raditi jer je veći trošak; ptice bi sve pojele i onda iz toga razloga brdo je u gori u cijelosti zapuštanje...*“.

Druga sudionica nadovezuje se na probleme pojave novih trava i čak povećanja određenih nametnika kao što su to puževi kroz sljedeće izjave: „...*susrećemo trave tu koje nisu prepoznate i životinje i puževi su se razmnožili...*“.

Promjene u ekosustavu i bioraznolikosti javljaju se s napuštanjem poljoprivrednog zemljišta, koje pod sukcesijom vegetacije pospješuje uvjete za kontinuirano širenje invazivnih vrsta i stvaranje životinjskih staništa koji nadalje nanose štetu na preostalim zemljištima, što sve više potiče njeno napuštanje (MacDonald i dr., 2000; Chazdon i dr., 2020).

4. Rasprava

Rezultati ovog istraživanja su pokazali da je na području Imotske krajine u promatranom tridesetogodišnjem razdoblju prisutna depopulacija kroz procese iseljavanja, starenja stanovništva i smanjenja prirodnog priraštaja koji su negativno utjecali na promjenu dobne strukture i na opće smanjenje stanovnika tog područja. Usporedba podataka iz popisa 1991. i 2021. godine ukazuje da sve općine bilježe negativan trend te je Imotska krajina u cijelosti od 1991. godine do 2021. izgubila 14.305 stanovnika – sa 39.052 stanovnika na 24.747, što je indeks promjene 63,37. Promatrajući na razini naselja, ukupni pad broja stanovnika samo nije zahvatio gradsko središte, Imotski, te susjedno naselje, Medvidovića Dragu, jer su oni zabilježili povećanje broja, no prema razini njihova porasta može se pretpostaviti da će i oni ubrzo biti zahvaćeni u negativan trend. Najveće promjene dogodile su se u brdskim naseljima Imotske krajine koja imaju periferne položaje u odnosu na sam Imotski i Imotsko polje te veću udaljenost. Tu se javljaju sličnosti i s ostalim dijelovima Republike Hrvatske jer su naselja s

najvećim smanjenjem broja stanovnika smještena na rubnim dijelovima pripadajućih jedinica lokalne samouprave (npr. varaždinski kraj, Hamzić, 2023). Dodatna preobrazba bila je potaknuta procesima urbanizacije pod okriljem deruralizacije i deagrarizacije, uzrokujući socioekonomsko prestrukturiranje stanovništva Imotske krajine jer je zabilježena promjena u sastavu djelatnosti aktivnog stanovništva koje se sve više zapošljava u tercijarnom i kvartarnom sektoru. Istovremeno se pokazuje smanjenje poljoprivrednika i poljoprivrednih površina u odnosu na prije, što implicira značajan pad u intenzitetu njegova djelovanja. Negativna kretanja na području Imotske krajine zabilježio je Puljiz (1991). Naime, već tada je postojalo demografsko nazadovanje, uzrokovano promjenom u načinu života lokalnog stanovništva, pogotovo u brdskim područjima. Svi ti procesi poticali su promjenu i ostavili trag u načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova. Kroz sličnu je situaciju također prolazilo primjerice Mostarsko blato, kao prirodno-geografski slično područje, gdje su se prestrukturiranje djelatnosti i deagrarizacija odrazili promjenom u prostoru (Miličević, 2009) te pejzaž planine Svilaje na području Ogorja čija je promjena bila podložna antropogenim utjecajima, odnosno procesom depopulacije (Durbešić i Fuerst-Bjeliš, 2016), ali i općenito područje Dinarskog krša (Fuerst-Bjeliš, 2018).

Prostorna analiza načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova provedena je za razdoblje od 1990. do 2018. godine da bi se utvrdile promjene antropogenih djelovanja u pejzažu te prirodne promjene. Rezultati su pokazali kako je došlo do povećanja *Izgrađenih zemljišta* (1,4%), *Poljoprivrednih površina* (2,5%), *Travnjaka i sukcesije šume* (6,9%) i *Vodenih površina* (0,1%), dok je došlo do smanjenja *Pašnjaka* (-7,3%), *Šuma* (-2,6%) i *Oskudne vegetacije* (-0,9%). Od toga, najveći se indeks promjene odnosio na *Izgrađeno zemljište* (236,9) i *Travnjake i sukcesiju šume* (166,0), a najmanji na *Pašnjake* (24,5) i *Oskudnu vegetaciju* (55,8). Za dobivanje uvida u prostornu raspodjelu i vrstu promjena odredili su se razvojni tipovi pejzaža za koje se ispostavilo da je u razvoju pejzaža Imotske krajine dominantna *Stagnacija* (82,29%) te da ona obuhvaća najveći dio prostora. Odnosi se na dijelove istraživanog područja kojeg nisu zahvatile promjene. Drugi najznačajniji proces odnosi se na *Sukcesiju* koja kao razvojni tip krajolika obuhvaća 9,62% prostora Imotske krajine, a zatim slijedi proces *Agrarizacije* s 4,39% zahvaćenog područja. Razvojni tipovi pejzaža *Izgradnje* (1,38%) i *Degradacije* (2,26%) zahvaćaju manji dio prostora te ne predstavljaju značajne procese. Unutar pojedinačnih razvojnih tipova pejzaža, proces *Izgradnje* bio je najprisutniji na *Poljoprivrednim površinama* (53,7%) zatim na *Šumama* (35,3%); naselja su smještena uz poljoprivredna zemljišta, odnosno obratno, tako da se može implicirati da se koristeći obližnjeg

poljoprivrednog zemljišta za izgradnju dogodilo spajanje odvojenih zaselaka i tako ostvarila najveća promjenu u *Izgradnji*, a šume su se pročistile za potrebu izgradnje cestovne infrastrukture (autoceste A1). Najčešće u blizini naselja, proces *Agrarizacije* se u podjednakoj mjeri bilježio na *Šumama* (38,28%) koji se izrazito očituje na južnom dijelu Imotske krajine, konkretnije na području Općine Zagvozd, na *Travnjacima i sukcesiji šuma* (35,06%) koji su raštrkani po Krajini, a nezanemarliv udio čine i *Pašnjaci* (23,99%) što se primjećuje sjeverno od gradskog središta Imotskog i na zapadnom dijelu Imotskog polja. Može se reći da je ta promjena, to jest prijelaz kategorija potaknut napuštanjem grana stočarstva za poljoprivredne djelatnosti koje iziskuju manju predanost. Uz *Stagnaciju*, izražajna promjena pejzaža odnosi se na proces *Sukcesije* vegetacije koji je najviše zahvatio *Pašnjake* (61,79%) na cjelokupnom području Imotske krajine kao općeniti odraz napuštanja stočarstva, koje je nekad predstavljao važan aspekt svakodnevnog života lokalnog stanovništva. Odnos te promjene može se uvidjeti kada se gledaju promjene površina tipova pejzaža za koju su *Pašnjaci* bilježili najveći pad (-44,8 km²), a *Travnjaci i sukcesija šume* najveći porast (+42,2 km²). Slične promjene u padu površine pašnjaka i njihovu zarastanju bilježi istraživanje središnjeg dijela Dalmatinske zagore gdje je najveći dio njihovih nekadašnjih površina zauzela prirodna vegetacijska sukcesija (Fuerst-Bjeliš i dr., 2011). U manjem udjelu *Sukcesija* se odnosila na prerastanje *Travnjaka i sukcesiju šuma* u *Šume* (12,78%) i *Oskudne vegetacije* u *Travnjake i sukcesiju šume* (11,58), a vrijedi spomenuti da se proces *Sukcesije* u svom 10,8% udjelu pojave odnosio na zarastanje poljoprivrednih površina (*Poljoprivredne površine – Travnjaci i sukcesija šume* (7,91%); *Poljoprivredne površine – Šume* (2,89%)). Proces *Degradacije* nije značajnije prisutan na prostoru Imotske krajine, no 90,0% površine koju je zahvatila ta promjena odnosi se na prijelaz *Šuma* u *Travnjake i sukcesiju šume*, a najistaknutija je na jugoistočnom dijelu Imotske krajine u Općini Runovići. Komplementaran odnos povećanja poljoprivrednih površina i smanjenja šuma potvrđen je europskim istraživanjima (Munteanu i dr., 2014), no ukoliko se zasebno promatra smanjenje *Šuma* i povećanje *Izgrađenih zemljišta* i *Poljoprivrednih površina* u Imotskoj krajini (uzimajući u obzir da su u radu *Pašnjaci* odvojeni tip), javlja se nesukladnost u odnosu na negativna demografska obilježja i zabilježeno smanjenje poljoprivrednih djelatnosti, no slična pojava javlja se u istraživanju Ludbreškog kraja sa zabilježenom depopulacijom i povećanjem izgrađenih površina i smanjenjem šumskog zemljišta (Hamzić, 2022). Kada se promjene promatraju u određenoj tematskoj cjelini, uspoređujući *Izgradnju* i *Agrarizaciju* kao procese koji označavaju intenzifikaciju korištenja zemljišta i *Sukcesiju* i *Degradaciju* kao procese njegove ekstenzifikacije, odnosno napuštanja, može se zaključiti kako u promatranom razdoblju (1990-2018) na području Imotske krajine prevladava utjecaj

ekstenzifikacije (11,88%) u odnosu na intenzifikaciju korištenja zemljišta (5,77%). U pejzažu se može uvidjeti prema napuštenim vinogradima (sl. 9.), terasama suhozida u brdskim predjelima Krajine (sl. 10.) i općenitim povećanjem vegetacijskog pokrova na poljoprivrednim površinama (sl. 11.). To ukazuje da su podaci u skladu s negativnim društveno-geografskim obilježjima (pad ukupnog broja stanovnika, starenje stanovništva, deruralizacija, deagrarijacija). Slični rezultati dobiveni su u istraživanju srednje Like (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021a), Dinarskog krša (Fuerst-Bjeliš, 2018), gdje je ekstenzifikacija zastupljenija od intenzifikacije korištenja zemljišta, no ne u jednako velikom omjeru koliko je zabilježena za područje Ogorja na planini Svilaji (Durbešić i Fuerst-Bjeliš, 2016).

Sl. 9. Zarastao i napušten vinogradarski posjed pored održavanog nedaleko od Prološkog blata (24.5.2024.)

Izvor: autorica

S ekstenzifikacijom korištenja zemljišta i značaja deagrarijacije u pokretanju promjena u pejzažu, za uvid u promjene u načinu života povezane s poljoprivredom provedeni su strukturirani intervjui sa stanovništvom Imotske krajine. Prema analizi tematskog područja o prisutnosti poljoprivrede u životu stanovnika Imotske krajine, vidljivo je da većina sudionika obavlja poljoprivrednu djelatnost iz vlastitih potreba i u slabijem intenzitetu, dok kod tek par sudionika ona predstavlja oslonac za ostvarivanje primanja. Također je vidljivo da se u trenutnoj situaciji zabilježio preokret u razini posvećenosti poljoprivredi i obujmu djelovanja jer se sudionici ne bave poljoprivredom onoliko koliko su se vremenski morali baviti na prijelazu u 21. stoljeće što je sukladno s pokazateljima socioekonomskih promjena i smanjenju

primarnog sektora u Imotskoj krajini. Promjena u strukturi stanovništva i opadanje poljoprivrednih djelatnosti zabilježeno je u drugim dijelovima Dalmacije (Blaće, 2014; Fuerst-Bjeliš i dr., 2011), a promjena u intenzitetu također se javljala na sjeveru Hrvatske (Jogun i dr., 2017).

U drugom tematskom području ispitalo se viđenje stanja poljoprivrede lokalnog stanovništva u Imotskoj krajini kroz prizmu promjena u obrađivanju ratarskih kultura i stočarstvu i značaju koji je to imalo za životne potrebe lokalnog stanovništva. Svi su sudionici izjavili zastupljenost vinogradarstva i povrtlarstva za vlastite potrebe, a u odnosu na prije, a nekoliko sudionika spomenulo je nestanak uzgoja žitarica te da s vremenom i samo vinogradarstvo dolazi u opadanje. Najznačajnije promjene sudionici navode u granama stočarstva prema kojima je govedarstvo iščezlo u najvećoj mjeri s područja Imotske krajine; sudionici su isticali kako je prije svako kućanstvo imalo stoku, a danas se teško pronalazi po jedna osoba u zaseocima koje vrši uzgoj. Negativan trend potvrđuju podaci o smanjenju poljoprivrednih površina (LAG Adrion, 2023), a također je takvo napuštanje i promjena načina

Sl. 10. Napuštene terase suhozida (pristave) u brdskom predjelu Općine Podbablje (23.5.2024.)

Izvor: autorica

života utvrđeno primjerice istraživanjem na području Ogorja planine Svilaje, gdje se također smanjio intenzitet bavljenja poljoprivredom (Durbešić i Fuerst-Bjeliš, 2016), ali i u drugim mediteranskim krajevima (Debussche i dr., 1999). Sudionici su uz to navodili kako je poljoprivreda predstavljala glavni izvor zarade te da je značila egzistenciju za većinu obitelji na prostoru Imotske krajine, što je sukladno istraživanjima provedenim u obližnjim područjima u kojima se navodilo da se osnovni izvor prihoda ostvarivao kroz primarni sektor, odnosno poljoprivredu i stočarstvo (Miličević, 2009). Istraživanja pokazuju da su deagrarijacija i njezine posljedice prisutne na globalnoj razini u raznim dijelovima svijeta (Yin i dr., 2020), a na europskim prostorima također se bilježe trendovi napuštanja poljoprivrednih zemljišta koji su prepušteni utjecajima sukcesije vegetacije (Petanidou i dr., 2008; Alcantara i dr., 2012; Kolecka i dr., 2017; Lasanta i dr., 2016; Ustaoglu i Collier, 2018). S time se preklapa i situacija u dijelovima Republike Hrvatske jer se bilježi ekstenzifikacija zemljišta, odnosno njeno napuštanje praćeno sukcesijom vegetacije na prostoru srednje Like (Hamzić i Fuerst-Bjeliš, 2021a) i dijelova Dalmatinske zagore (Durbešić i Fuerst-Bjeliš, 2016; Fuerst-Bjeliš i dr., 2011). Sukladno tome, svi sudionici u ovom istraživanju također su istaknuli sve veću prisutnost zapuštanja poljoprivrede u prostoru, koja je obilježena zarastanjem vegetacije na nekada obrađivanom zemljištu, čak i u dijelovima Imotskog polja gdje sve veći broj vinograda ostaje prepuštan vanjskim utjecajima.

Sl. 11. Vidljiva prisutnost sukcesije vegetacije na Imotskom polju (23.5.2024.)

Izvor: autorica

Posljednje područje koje je obuhvaćeno istraživanjem odnosi se na mišljenja lokalnog stanovništva o uzrocima napuštanja poljoprivrede, podijeljeno u više tema. Kroz istraživačko pitanje izdvojile su se teme koje ukazuju na višeslojnost i kompleksnost problema napuštanja poljoprivrede, odnosno deagrarizacije. Prvo tematsko područje odnosi se na ekonomske razloge koji su uvjetovali napuštanje poljoprivrede, te sudionici navode neisplativost poljoprivrede i povećanu potrebu ulaganja što odmiče ljude od tih djelatnosti. Problemi neisplativosti, smanjene produktivnosti, teškog ostvarivanje profita i neodrživost su čimbenici koji se javljaju u europskim i svjetskim istraživanjima (Yin i dr., 2020; Lasanta i dr., 2016; Ustaoglu i Collier, 2018; Petanidou i dr., 2008; Kolecka i dr., 2017; Debussche i dr., 1999; Jepsen i dr., 2015). Sudionici nadalje spominju utjecaje nedostatka tržišta, odnosno uvoza stranih proizvoda koji kroz konkurenciju otežavaju postojanje sigurnosti u poljoprivredi, a također se navode u pojedinim istraživanjima kao utjecaj (Lasanta i dr., 2016; Yin i dr., 2020). Najviše sudionika osvrće se na poljoprivredu kao zahtjevnu djelatnost koja je podložna raznim utjecajima, čija se aktivnost potisnula promjenom tržišta rada. Svjetski trendovi potvrđuju napuštanje ruralnih područja i poljoprivrede u svrhu pronalaska boljih prilika (Lasanta i dr., 2016; Yin i dr., 2020; Petanidou i dr., 2008; Blaće, 2014). Sljedeće izdvojeno tematsko područje odnosi se na utjecaj sociodemografskih obilježja na napuštanje poljoprivrede, gdje sudionici spominju napuštanje poljoprivrede kao posljedicu pada broja stanovnika zbog iseljavanja koje je uvjetovalo smanjenje veličine kućanstava i starenje stanovništva. Brojna istraživanja navode ruralni egzodus, depopulaciju i iseljavanje kao potisni faktor napuštanja poljoprivrede (Yin i dr., 2020; Lasanta i dr., 2016; Ustaoglu i Collier, 2018; Debussche i dr., 1999; Fuerst-Bjeliš i dr., 2011; Petanidou i dr., 2008; Durbešić i Fuerst-Bjeliš, 2016). To se posebno odnosi na mlado stanovništvo, za koje sudionici navode kako mladi nemaju interes za sudjelovanjem u poljoprivrednim aktivnostima jer radnu naviku za takav rad nisu stekli, povezano s promjenom u načinu života. Nedostatak motivacije (Lasanta i dr., 2016; Ustaoglu i Collier, 2018), ali i vremena uz intenzivan rad odvlači mlade od poljoprivrede (Kolecka i dr., 2017). U sklopu te teme, dio sudionika vežu prilike za obrazovanjem kao promjenu koja odvlači mlade k drukčijim rješenjima, što se spominje i u istraživanjima na hrvatskom prostoru (Blaće, 2014; Puljiz, 1991). Nekolicina sudionika navodi smanjenje veličine kućanstava na što se može nadovezati problem nedostatka nasljednika u dijelovima Europe koji vode do zapuštanja zemljišta (Kolecka i dr., 2017; Lasanta i dr., 2016). Vezano za starenje stanovništva, istraživanje koje su proveli Hamzić i Turk (2021) na području srednje Like ukazuje da ono ne određuje smanjenje poljoprivrednih djelatnosti, već utječe na odabir zemljišta koje se obrađuje u odnosu na njegovu dostupnost. Nadalje, treće tematsko područje odnosi se na političke razloge napuštanja poljoprivrede.

Sudionici su u velikoj mjeri komentirali probleme vezane za specifičan problem otkupa poljoprivrednih proizvoda na području Imotske krajine, uzrokovanog zatvaranjem kombinata „Imota“ gdje bi stanovništvo odvozilo svoje viškove proizvoda i zauzvrat dobivali osiguranu naknadu. Istraživanje ruskih kombinata ukazuje da preveliko oslanjanje na njihovu ulogu može dovesti do negativnih posljedica ukoliko ih zahvati financijska propast (Uzun i dr., 2021), što se dogodilo na području Imotske krajine. Podjednako zastupljen u komentarima sudionika bio je problem poticaja. Česti su navodi da se princip izdaje poticaja okrenuo u krivom smjeru, da poticaji na veličinu zemljišta nisu odgovarajući te da ih brojni ljudi koji se ne bave poljoprivredom zloupotrebljavaju, nauštrb poljoprivrednika kojima su ta sredstva važna. Nepovoljni poticaji mogu uputiti na negativne posljedice koje također navode europska istraživanja (Ustaoglu i Collier, 2018; Kolecka i dr., 2017). Potrebu zahtjevnog administrativnog vođenja uzgoja i njegov utjecaj potrebno je dodatno istražiti. Manji broj sudionika govori o problemima unutar sljedećeg tematskog područja koji se odnosi na tehnološke razloge napuštanja poljoprivrede. Postojeći sustav kanala za navodnjavanje dvoje sudionika komentira kao problem zbog njihove neupotrebljivosti uzrokovane devastacijom od strane lokalnog stanovništva. Za ostvarivanje prinosa bitno je imati mogućnost navodnjavanja, pogotovo u sušnom vremenu kroz godinu, inače poljoprivredna proizvodnja nije isplativa, što se navodi u istraživanjima (Ustaoglu i Collier, 2018). Dio sudionika navodi prisutnost otežane primjene ili nemogućnosti primjene mehanizacije na određenom tipu zemljišta zbog njihove nepristupačnosti i/ili veličine, zbog čega se takva zemljišta napuštaju u korist onih gdje se može. Druga istraživanja na području Europe navode nemogućnost iskorištavanja mehanizacije kao jedan od utjecaja na napuštanje zemljišta, jer nedovoljno velike parcele zahtijevaju ručno obrađivanje kojim se automatski gubi razina konkurencije i isplativosti rada (Lasanta i dr., 2016; Kolecka i dr., 2017; Debuscche, 1999). Posljednje značajno tematsko područje odnosi se na utjecaj svojstva zemljišta. Sudionici su navodili probleme rascjepkanosti i raspršenosti zemljišta čime se ostvaruju vremenski i novčani gubitci u poljoprivrednoj proizvodnji jer obrađivanje svih posjeda zahtjeva dodatan trud, a s nedovoljnom veličinom ne postoji ni mogućnost ozbiljnog bavljenja poljoprivredom. Povezan problem odnosi se na nedostupno zemljište, za koje nekoliko sudionika navodi primjere brda ili prekograničnog prostora Bosne i Hercegovine. S ograničenim pristupom istovremeno se otežava obrada i mogućnost ostvarivanja većih prihoda koji djeluju kao demotivirajući faktor. Na prostoru srednje Europe, napuštala su se planinska područja, izolirana i raspršena zemljišta s ograničenim pristupom čija obrada povećava cijenu proizvodnje i smanjuje produktivnost (Lasanta i dr., 2016; Ustaoglu i Collier, 2018; Kolecka i dr., 2017), a slična je situacija i u drugim dijelovima Hrvatske s

prometnom izoliranosti i fragmentiranosti zemljišta (Jogun i dr., 2017). Nekoliko sudionika također je govorilo o utjecaju kvalitete tla kojom se zbog problema suvišne vode otežavala obrada zemlje i sigurni prinosi, a za sjeverozapadni prostor Imotske krajine jedan sudionik naveo je neplodnost uzrokovanu mikroklimatskom specifičnošću kroz nedostatak padalina te većom nadmorskom visinom u odnosu na veći dio Krajine. Postoje istraživanja koja ukazuju na napuštanje zemljišta zbog problema s prekomjernim nakupljanjem vode (Lasanata i dr., 2016) te s utjecajem klimatskih uvjeta (Ustaoglu i Collier, 2018).

Istraživanje pokazuje sukladnost rezultata sa statističkim podacima u promatranom razdoblju, čiji opadajući broj odgovara promjenama u pejzažu kroz povećanu razinu ekstenzifikacije. Razlozi napuštanja poljoprivrede koje su sudionici navodili također se podudara sa demografskim i ekonomskim obilježjima prostora, te se sličnosti mogu pronaći s drugim europskim i hrvatskim područjima.

5. Zaključak

U prethodnih trideset godina, Imotska je krajina bilježila negativna demografska obilježja preko procesa starenja stanovništva, iseljavanja mladih, smanjenog prirodnog priraštaja i općenitog pada ukupnog broja stanovnika. Naznake negativnih trendova već su bile prisutne na prijelazu u 21. stoljeće, no intenzitet kojom one djeluju znatno se povećao. Ono što je utjecalo na te promjene su proces deruralizacije koja je za sobom vukla proces deagrarizacije. S obzirom da su odnos čovjeka i pejzaža povezani, promjena u demografskim, ekonomskim i drugim obilježjima jednako se odražava u samom prostoru, što je zamijećeno u istraživanjima na europskim i hrvatskim prostorima. Petina površine Imotske krajine bilježila je ostvarene promjene u promatranom razdoblju (1990./2018.), a iako je zamijećen porast izgradnje i agrarizacije pejzaža, najveća promjena očitovala se u velikom smanjenju pašnjaka s povećanjem travnjaka i sukcesije šume, odnosno jačanjem procesa sukcesije vegetacije. Sukcesija zajedno s postojećim udjelom degradacije zemljišta ukazuje da je na prostoru Imotske krajine utjecajan proces ekstenzifikacije, odnosno napuštanja zemljišta. Intervjuiranjem lokalnog stanovništva ispitala su se mišljenja o razlozima koji su doveli do deagrarizacije na temelju kojih su izdvojeni ekonomski, sociodemografski, tehnološki, biofizički i politički utjecaji. Od neisplativosti poljoprivrede, tržišnih uvjeta, depopulacije i iseljavanja mladih u potrazi za boljim prilikama, problema s poticajima, raspršenosti zemljišta do drugih faktora,

jasno je da su njihovi negativni utjecaji međusobno povezani te da potiču nastavak negativnog trenda napuštanja poljoprivrednih zemljišta. Druga istraživanja pokazuju da su uzročnici procesa deagrarijacije vrlo raznoliki ovisno o međudjelovanju globalnih i lokalnih utjecaja (Alcantara i dr., 2012) te da se promjene u načinu korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova uvjetovane tim utjecajima ne mogu objasniti s nekoliko jednostavnih jednosmjernih čimbenika, već zahtijevaju složeniju analizu (Cvitanović, 2014). Raznolikost promjena ovisi o značajkama područja koje se istražuje (Lasanta i dr., 2016), no njeni pokretači mogu se svesti na demografske, ekonomske i društvene promjene (Petanidou i dr., 2008). U opsegu rada može se zaključiti da su demografska i ekonomska situacija pokrenule proces napuštanja zemljišta u Imotskoj krajini, a politički, tehnološki i biofizički faktori utječu na njen intenzitet.

Za potrebu izrade analize načina korištenja zemljišta i zemljišnog pokrova Imotske krajine, u ovom radu koristila se CLC baza podataka čija je prednost izrađivanje na europskoj razini prema zadanoj metodologiji, zbog čega su dobiveni rezultati istraživanja usporedivi s drugim područjima ukoliko se koriste iste metode i pristupi, za razliku od koje radovi temeljeni na drugim bazama podataka, poput satelitskih snimaka, imaju veća ograničenja u mogućnosti usporedbe zbog različitih pristupa istraživanju (Hamzić i dr., 2020). Ipak, kada se promatra točnost i preciznost, CLC baza podataka bilježi veći stupanj generalizacije zbog minimalne veličine poligona (25 ha) i minimalne širine linijskih objekata (100 m) zbog čega u područjima okarakteriziranim mozaičnim i raspršenim pejzažem, poligon poprima vrijednosti dominantnog tipa pokrova zbog čega može doći do nesklada u informacijama prikupljenim terenskim radom ili satelitskim snimkama (Cegielska i dr., 2018), što također vrijedi za područje Imotske krajine. Činjenica koja isto nije zanemariva jest da sekundarni podaci mogu imati područja s određenom razinom grešaka na koje se ne može utjecati (Kertész i dr., 2019). Prema tome, s terenskim istraživanjem ili analizom satelitskih snimaka, koji su se koristili u drugim istraživanjima na hrvatskom prostoru (Šetka i dr., 2021; Jogun i dr., 2017; Valozić i Cvitanović, 2011), mogao bi se dobiti detaljniji uvid u proces ekstenzifikacije. Glavni problem kod provedenih intervju je to da nije ispitano stanovništvo iz svih dijelova Imotske krajine, od kojih se periferna, brdska područja razlikuju od onih uz Imotsko polje. S većom reprezentativnosti mogle bi se uvidjeti razlike između specifičnih područja i koji utjecaji njima dominiraju. Uz to, vrijedilo bi na podacima dobivenih analizom sadržaja provesti korelaciju s podacima demografskih obilježja i poljoprivrednih aktivnosti lokalnog stanovništva, za utvrđivanje međuodnosa i poveznica između odabranih obilježja i promjena u pejzažu. Trendovi promjene ukazuju da će se proces

ekstenzifikacije u Imotskoj krajini nastaviti u budućnosti, zbog čega će tematika ostati relevantna s dodatnim mogućnostima istraživanja.

Literatura

1. Alcantara, C., Kuemmerle, T., Prishchepov, A. V., Radeloff, V. C., 2012: Mapping abandoned agriculture with multi-temporal MODIS satellite data, *Remote Sensing of Environment* 124, 334-347.
2. Blaće, A., 2014: Razvoj i suvremena preobrazba krajolika naselja Danilskog polja kod Šibenika, *Ekonomika i ekohistorija* 10 (1), 173-188.
3. Butorac, V. i Buzjak, N., 2021: Prilog poznavanju (novijih) istraživanja krajobraza u Hrvatskoj 1945. – 2019. godine/Landscape research in Croatia from 1945 to 2019, *Hrvatski geografski glasnik* 83 (1), 25-56.
4. Cegielska, K., Noszczyk, T., Kukulska, A., Szylar, M., Hernik, J., Dixon-Gough, R., Jombach, S., Valánszki, I., Kovács, K. F., 2018: Land use and land cover changes in post-socialist countries: Some observations from Hungary and Poland, *Land Use Policy* 78, 1-18.
5. Chazdon, R. L., Lindenmayer, D., Guariguata, M. R., Crouzeilles, R., Rey Benayas, J. M., Lazos Chavero, E., 2020: Fostering natural forest regeneration on former agricultural land through economic and policy interventions, *Environmental Research Letters* 15, 1-16.
6. Cope, M., 2021: Organizing, Coding, and Analyzing Qualitative Data, u: Hay, I., Cope, M. (ur.): *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford University Press, Ontario, 355-375
7. Copernicus, 2024: About, <https://land.copernicus.eu/en/about> (24.7.2024.)
8. Cousins, S. A. O., 2001: Analysis of land-cover transitions based on 17th and 18th century cadastral maps and aerial photographs, *Landscape Ecology* 16, 41-54.
9. Cvitanović, M., 2014: Promjene zemljišnog pokrova i načina korištenja zemljišta u Krapinsko-zagorskoj županiji od 1991. do 2011., *Hrvatski geografski glasnik* 76 (1), 41-59.
10. Debussche, M., Lepart, J., Dervieux, A., 1999: Mediterranean landscape changes: evidence from old postcards, *Global Ecology and Biogeography* 8 (1), 3-15.

11. Dumbović-Bilušić, B., 2015: *Krajolik kao kulturno nasljeđe – Metode prepoznavanja, vrednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb
12. Dunn, K., 2021: Engaging Interviews, in: Hay, I., Cope, M. (Eds.): *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford University Press, Ontario, 148-185
13. Durbešić, A., Fuerst-Bjeliš, B., 2016: Tipovi i trendovi promjene pejzaža planina Svilaje – Ogorje, *Ekonomika i ekohistorija* 12 (1), 208-221.
14. Fan, Y., Yu, G., He, Z., Yu, H., Bai, R., Yang, L., Wu, D., 2017: Entropies of the Chinese Land Use/Cover change from 1990 to 2010 at a County level, *Entropy* 19 (2), 51.
15. Fuerst-Bjeliš, B., Lozić, S., Cvitanović, M., Durbešić, A., 2011: Promjene okoliša središnjeg dijela Dalmatinske zagore od 18. stoljeća, u: Matas, M., Faričić, J. (ur.): *Međunarodni znanstveni skup Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije*, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore i ogranak Matice Hrvatske Split , Zadar i Split
16. Fuerst-Bjeliš, B., 2018: Deforestacija i reforestacija u hrvatskome dinarskom kršu: odnosi i implikacije, *Ekonomika i ekohistorija* 14 (1), 136-144.
17. Fuerst-Bjeliš, B., 2021: Kulturni pejzaž u geografiji, u: Lučić, I. (ur.), *Značenja krajolika*, Zagreb, Disput, 69-76
18. Gaitanis, A., Kalogeropoulos, K., Detsis, V., Chalkias, C., 2015: Monitoring 60 years of Land cover change in the Marathon Area, Greece, *Land* 4 (2), 337–354.
19. Geist, H., McConnel, W., Lambin, E. F., Moran, E., Alved, D., Rudel, T., 2006: Causes and Trajectories of Land Use/Cover Change, in: Lambin, E. F. and Geist , H. J. (Eds.), *Land-Use and Land-Cover Change*, Berlin, Springer, 41-71.
20. Hamzić, M., 2022: Prostorna analiza demografskih kretanja i promjena krajolika Ludbreške Podravine - primjena integriranog modela, *Podravina* 21 (42), 155-167.
21. Hamzić, M., 2023: Povezanost demografskih obilježja i obilježja tipova i uzoraka krajolika varaždinskog kraja – primjena korelacijske analize, *Podravina* 22 (43), 136-148.
22. Hamzić, M., Fuerst-Bjeliš, B., 2021a: Razvojni tipovi krajolika srednje Like 1980-2012 – primjena prostorno i procesno orijentiranog GIS-modela/Landscape Development Types in Central Lika 1980-2012 – Applying Spatial and Process Oriented GIS-model, *Kartografija i geoinformacije* 35 (20), 4-29.
23. Hamzić, M., Fuerst-Bjeliš, B., 2021b: Primjena prostorne i dijakronijsko-procesne analize razvoja krajolika na području Srednje Like (Hrvatska) od 1980. do 2012./ Application of

- spatial- and diachronic-process analysis of landscape development in Central Lika, Croatia from 1980 to 2012, *Hrvatski geografski glasnik* 83 (2), 33-58.
24. Hamzić, M., Fuerst-Bjeliš, B., Pahernik, M., 2020: Strukturna obilježja uzoraka krajolika Srednje Like – primjena prostorne i regresijske analize/Structural Characteristics of Patches in the Central Lika Landscape – Application of Spatial and Regression Analysis, *Kartografija i geoinformacije* 19 (34), 15-39.
 25. Hamzić, M., Turk, I., 2021: Utjecaj starenja stanovništva na promjene zemljišnog pokriva/načina korištenja zemljišta srednje Like, *Senjski zbornik* 48 (1), 411-428.
 26. Hill, J., Stellmes, M., Udelhoven, T., Röder, A., Sommer, S., 2008: Mediterranean desertification and land degradation Mapping related land use change syndromes based on satellite observations, *Global and Planetary Change* 64, 146-157.
 27. Horvat, Z., 2013: Using Landsat Satellite Imagery to Determine Land Use/Land Cover Changes in Međimurje County, Croatia, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (2), 5-28.
 28. Jepsen, M. R., Kuemmerle, T., Müller, D., Erb, K., Verburg, P. H., Haberl, H., Vesterager, J. P., Andrić, M., Antrop, M., Austrheim, G., Björn, I., Bondeau, A., Bürgi, M., Bryson, J., Caspar, G., Cassar, L. F., Conrad, E., Chromý, P., Daugirdas, V., Van Eetvelde, V., Elena-Rosselló, R., Gimmi, U., Izakovicova, Z., Jančák, V., Jansont, U., Kladnik, D., Kozak, J., Konkoly-Gyuró, E., Krausmann, F., Mander, Ü., McDonagh, J., Pärn, J., Niedertscheider, M., Nikodemus, O., Ostapowicz, K., Pérez-Soba, M., Pinto-Correia, T., Ribokas, G., Rounsevell, M., Schistou, D., Schmit, C., Terkenli, T. S., Tretvik, A. M., Trzepak, P., Vadineanu, A., Walz, A., Zhllima, E., Reenberg, A., 2015: Transitions in European land-management regimes between 1800 and 2010, *Land Use Policy* 49, 53-64.
 29. Jogun, T., Pavlek, K., Belić, T., Buhin, S., Malešić, N., 2017: Promjene zemljišnog pokriva u sjevernoj Hrvatskoj od 1981. do 2011. godine, *Hrvatski geografski glasnik* 79 (1), 33-59.
 30. Kanianska, R., Kizeková, M., Nováček, J., Zeman, M., 2014: Land-use and landcover changes in rural areas during different political systems: a case study of Slovakia from 1782 to 2006, *Land Use Policy* 36, 554–566.
 31. Kertész, Á., Nagy, L. A., Balázs, B., 2019: Effect of land use change on ecosystem services in Lake Balaton Catchment, *Land Use Policy* 80, 430-438.
 32. Kolecka, N., Kozak, J., Kaim, D., Dobosz, M., Ostafin, K., Ostapowicz, K., Wężyk, P., Price, B., 2017: Understanding farmland abandonment in the Polish Carpathians, *Applied Geography* 88, 62-72.

33. Kranjčić, N., Jaguljnjak, A., Ivanušec, J., Heček, M., 2021: Forest area changes throughout the years in Bjelovarsko-bilogorska county, *Environmental Engineering - Inženjerstvo okoliša* 8 (1-2), 48-57.
34. Kunst, I., Boranić Živoder, S., 2018: Plan razvoja turizma Imotske krajine, <https://visitimota.com/wp-content/uploads/2019/03/LEKTORIRANA-STRATEGIJA-RAZVOJA-TURIZMA-IMOTSKE-KRAJINE-OBJEDINJENO.pdf> (8.7.2024.)
35. Lambin, E. F., Geist, H., Rindfuss, R. R., 2006: Introduction: Local Processes with Global Impacts, in: Lambin, E. F., Geist, H. (Eds.): *Land-Use and Land-Cover Change*, Berlin, Springer, 1-8
36. Lasanta, T., Arnáez, J., Pascual, N., Ruiz-Flaño, P., Errea, M.P., Lana-Renault, N., 2017: Space–time process and drivers of land abandonment in Europe, *Catena* 149 (3), 810-823.
37. Lončar, J. i Cvitanović, M., 2012: (Post)socijalizam i okoliš: promjena kulturnoga krajobraza Pridravske nizine Osijeka u posljednjih pedeset godina, *Sociologija i prostor* 50 (3 (194)), 327-343.
38. MacDonald, D., Crabtree, J. R., Wiesinger, G., Dax, T., Stamou, N., Fleury, P., Gutierrez Lazpita, J., Gibon, A., 2000: Agricultural abandonment in mountain areas of Europe: Environmental consequences and policy response, *Journal of Environmental Management* 59, 47–69.
39. Magaš, D., Faričić, J., 2002: Problemi suvremene socio-geografske preobrazbe otoka Oliba, *Geoadria* 7 (2), 35-62.
40. Marić, M., Grgurević, O., 2007: Krajobraz – suvremena europska kretanja, slovenski model i iskustva, stanje u Hrvatskoj, *Prostor* 15 (2, 34), 273-281.
41. Martínez-Fernández, J., Ruiz-Benito, P., Bonet, A., Gómez, C., 2019: Methodological variations in the production of CORINE land cover and consequences for long-term land cover change studies. The case of Spain, *International Journal of Remote Sensing* 40 (23), 8914-8932.
42. Milas, G., 2009: Anketno istraživanje, u: *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Slap, Zagreb, 395-477
43. Miličević, M., 2009: Socio-geografska preobrazba Mostarskog blata/Socio-geographic transformation of Mostarsko blato, *Geoadria* 14 (1), 27-59.
44. Munteanu, C., Kuemmerle, T., Boltiziar, M., Bustic, V., Gimmi, U., Halada, L., Kaim, D., Király, G., Konkoly-Gyuró, É., Kozak, J., Lieskovský, J., Mojses, M., Müller, D., Ostafin, K., Ostapowicz, K., Shandra, O., Štych, P., Walker, S., Radeloff, V. C., 2014:

- Forest and agricultural land change in the Carpathian region—A meta-analysis of long-term patterns and drivers of change, *Land Use Policy* 38, 685-697.
45. Navarro, L. M., Pereira, H. M., 2012: Rewilding Abandoned Landscapes in Europe, *Ecosystems* 15, 900-912.
 46. Njegač, D., 1996: Dinamika i prostorna diferencijacija deagrarnizacije Hrvatskog zagorja, *Acta Geographica Croatica* 31, 95-114.
 47. Palang, H., Printsman, A., Konkoly Gyuró, E., Urbanc, M., Skowronek, E., Woloszyn, W., 2006: The forgotten rural landscapes of Central and Eastern Europe, *Landscape Ecology* 21, 347-357.
 48. Petanidou, T., Kizos, T., Soulakellis, N., 2008: Socioeconomic Dimensions of Changes in the Agricultural Landscape of the Mediterranean Basin: A Case Study of the Abandonment of Cultivation Terraces on Nisyros Island, Greece, *Environmental Management* 41, 250-266.
 49. Pflugmacher, D., Rabe, A., Peters, M., Hostert, P., 2019: Mapping pan-European land cover using Landsat spectral-temporal metrics and the European LUCAS survey, *Remote Sensing of Environment* 221, 583-585.
 50. Plieninger, T., Draux, H., Fagerholm, N., Bieling, C., Bürgi, M., Kizos, T., Kuemmerle, T., Primdahl, J., Verburg, P. H., 2016: The driving forces of landscape change in Europe: A systematic review of the evidence, *Land Use Policy* 57, 204-214
 51. Puljiz, V., 1974: Oblici i posljedice deagrarnizacije u našem selu, *Sociologija sela* 12 (43), 3-15.
 52. Puljiz, V., 1991: Demografska recesija i izmjena egzistencijalnih uvjeta u jednom ruralnom kraju (socijalno-demografske promjene u općini Imotski), *Sociologija sela* 29, 91-104
 53. Rimanić, A., Glamuzina, M., Šiljković, Ž., 2005: Differences in Population Development of Imotski and the Surrounding Rural Settlements. *Geoadria* 10/2, 191-209.
 54. Shengfa, L., Xiubin, L., 2017: Global understanding of farmland abandonment: A review and prospects, *Journal of Geographical Sciences* 27 (9), 1123-1150.
 55. Sirami, C., Brotons, L., Martin, J. L., 2007: Vegetation and songbird response to land abandonment: from landscape to census plot, *Diversity and Distributions* 13, 42-52.
 56. Šetka, J., Radeljak Kaufmann, P., Valozić, L., 2021: Promjene zemljišnog pokrova i načina korištenja zemljišta u Donjoneperetvanskom kraju od 1990. do 2020. godine/ Land use and land cover changes in the Lower Neretva Region from 1990 to 2020, *Hrvatski geografski glasnik* 83 (2), 7-31.

57. Šetka, J., Radeljak Kaufmann, P., Valožić, L., 2023: Modeliranje promjena zemljišnoga pokrova i načina korištenja zemljišta: primjer Donjoneeretvanskoga kraja/Modelling land use and land cover changes in the Lower Neretva Region, *Hrvatski geografski glasnik* 85 (1), 41-63.
58. Ustaoglu, E., Collier, M. J., 2018: Farmland abandonment in Europe: an overview of drivers, consequences, and assessment of the sustainability implications, *Environmental Reviews* 26 (4), 396-416.
59. Uzun, V., Shagaida, N., Lerman, Z., 2021: Russian agroholdings and their role in agriculture, *Post-Communist Economies*, 1-21.
60. Valožić, L., Cvitanović, M., 2011: Kartiranje promjene šumskog pokrova: analiza prostorne promjene šumskog pokrova u Parku prirode Medvednica pomoću Landsatovih snimaka, *Hrvatski geografski glasnik* 73, 245-255.
61. Verburg, P.H., van de Steeg, J., Veldkamp, A., Willemsen, L., 2009: From land cover change to land function dynamics: a major challenge to improve land characterization, *The Journal of Environmental Management* 90 (3), 1327–1335.
62. Vizzari, M., Hilal, M., Sigura, M., Antognelli, S., Joly, D., 2018: Urban- rural- natural gradient analysis with Corine data: An application to the metropolitan France, *Landscape and Urban Planning* 171, 18-29.
63. Yin, H., Brandão, A. Jr, Buchner, J., Helmers, D., Iuliano, B. G., Kimambo, N. E., Lewińska, K. E., Razenkova, E., Rizayeva, A., Rogova, N., Spawn, S. A., Xie, Y., Radeloff, V. C., 2020: Monitoring cropland abandonment with Landsat time series, *Remote Sensing of Environment* 246, 1-13.

Izvori

1. Copernicus Land Monitoring Service (CLMS), 2024: CORINE Land Cover, <https://land.copernicus.eu/en/products/corine-land-cover> (25.2.2024.)
2. Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Statistički registar prostornih jedinica Republike Hrvatske (GIS shapefileovi), Zagreb.
3. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024a: Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava: 31. ožujak 1991., <https://dzs.gov.hr/> (16.8.2024.)

4. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024b: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, <https://dzs.gov.hr/> (7.7.2024.)
5. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024c: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, <https://dzs.gov.hr/> (7.7.2024.)
6. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024d: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. godine, <https://dzs.gov.hr/> (7.7.2024.)
7. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024e: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2023., <https://podaci.dzs.hr/2024/hr/76800> (26.8.2024.)
8. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024f: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011., https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/07-01-01_01_2012.htm (26.8.2024.)
9. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024g: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2000., <https://web.dzs.hr/Hrv/publication/2002/7-1-1h2002novo.htm> (26.8.2024.)
10. Državni zavod za statistiku (DZS), 2024h: Popis poljoprivrede 2003. - Poljoprivredna kućanstva po općinama, https://web.dzs.hr/PXWeb/Menu.aspx?px_db=Popis+poljoprivrede+2003 (28.8.2024.)
11. Geopark Biokovo-Imotska jezera (GP), 2024: Zaštićena i Natura 2000 područja u Geoparku, <https://gp-biokovoimotski.com/zasticeni-spomenici-prirode-i-znacajni-krajobraz/> (25.8.2024.)
12. Hrvatska enciklopedija, 2024: Pejzaž, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/pejzaz> (8.8.2024.)
13. Lokalna akcijska grupa Adrion (LAG Adrion), 2023: Lokalna razvojna strategija LAG-a „Adrion“ za razdoblje 2023. – 2027., <https://lag-adrion.hr/strategija/> (27.8.2024.)
14. OpenStreetMap (OSM), 2024: Geofabrik Downloads, <https://download.geofabrik.de/europe/croatia.html> (16.8.2024)
15. Radio Imotski (RIIm), 2023: Branimir Leko najavio je zanimljivu izložbu o imotskom Gaju, 20. prosinca, <https://radioimotski.hr/2023/12/20/audio-branimir-leko-najavio-je-zanimljivu-izlozbu-o-imotskom-gaju/> (27.8.2024.)
16. Zakon o zaštiti okoliša, *Narodne novine* 80/13 / Environmental Protection Act, OG 80/13

Prilozi

Popis slika

Sl. 1. Prostorni obuhvat Imotske krajine	14
Sl. 2. Naselja Imotske krajine s prometnom infrastrukturom	16
Sl. 3. Kretanje broja stanovnika u jedinicama lokalne samouprave Imotske krajine od 1971. do 2021. godine	18
Sl. 4. Indeks promjene stanovništva Imotske krajine između 1991. i 2021. godine	19
Sl. 5. Gustoća naseljenosti po naseljima Imotske krajine prema popisu iz 2021. godine	24
Sl. 6. Zaposleno stanovništvo Imotske krajine prema područjima djelatnosti u 1991. i 2021. godini	26
Sl. 7. Prikaz tipova pejzaža 1990. i 2018. godine u Imotskoj krajini	29
Sl. 8. Razvojni tipovi pejzaža Imotske krajine od 1990. do 2018. godine	33
Sl. 9. Zarastao i napušten vinogradarski posjed pored održavanog nedaleko od Prološkog blata (24.5.2024.)	49
Sl. 10. Napuštene terase suhozida (pristave) u brdskom predjelu Općine Podbablje (23.5.2024.)	50
Sl. 11. Vidljiva prisutnost sukcesije vegetacije na Imotskom polju (23.5.2024.)	51

Popis tablica

Tab. 1. Dobna struktura stanovništva Imotske krajine od 1991. do 2021. godine	21
Tab. 2. Indeks starosti po jedinicama lokalne samouprave Imotske krajine za 1991. i 2021. godinu	22
Tab. 3. Kućanstva Imotske krajine prema broju članova u 2001. i 2021. godini	23
Tab. 4. Odabrane poljoprivredne površine Imotske krajine u 2003. i 2023. godini po njihovoj površini	27
Tab. 5. Promjena tipova pejzaža u Imotskoj krajini od 1990. do 2018. godine	30
Tab. 6. Površina i udjeli razvojnih tipova pejzaža Imotske krajine za razdoblje 1990./2018. ..	31
Tab. 7. Površina razvojnih tipova pejzaža Imotske krajine i udjeli promjene unutar zasebnih razvojnih tipova pejzaža za razdoblje 1990./2018.	32

Tab. 8. Percepcija lokalnog stanovništva Imotske krajine o zastupljenosti poljoprivrede u njihovoj svakodnevnici nekada i danas	34
Tab. 9. Percepcije lokalnog stanovništva Imotske krajine o stanju poljoprivrede nekada i danas	35
Tab. 10. Percepcija lokalnog stanovništva o razlozima napuštanja poljoprivrede.....	38